

Marcin Grulkowski
(Instytut Historii PAN, Gdańsk)
<https://orcid.org/0000-0002-4905-3133>

O szyderstwach na gdańskiej ulicy i ochronie prawnej honoru kobiet w XV wieku na tle miast niemieckich*

<https://doi.org/10.26881/sds.2024.27.02>

Keywords: honour, woman, Gdańsk, songs, urban tumults

Ulica w mieście późnego średniowiecza, w tym w Gdańsku, stanowiła najważniejszy element przestrzeni publicznej. Oprócz funkcji komunikacyjnych czy transportowych ulica stawała się przede wszystkim miejscem handlu, a nawet konsumpcji¹. Odbywały się tu również ceremonie publiczne (zarówno świeckie, związane ze sprawowaniem władzy, jak i kościelne, np. procesje)², a także

---

* W artykule zostały wykorzystane materiały zebrane dzięki stypendium Polskiej Misji Historycznej.

¹ M. Peterson, *Drinking in the Streets: The Street as a Public Space for the Sale and Consumption of Alcohol* [w:] *Die Strasse. Zur Funktion und Perception öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch Krems an der Donau, 2. und 3. Oktober 2000*, hrsg. v. G. Jaritz, Wien 2001 („Forschungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters und der Frühen Neuzeit. Diskussionen und Materialien”, Nr. 6), s. 197–203. Dla Gdańska zob. Th. Hirsch, *Danzigs Handels- und Gewerbsgeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Leipzig 1858, s. 208–212; M. Bogucka, *Gdańsk jako ośrodek produkcyjny w XIV–XVII wieku*, Warszawa 1962, s. 208–215.

² A. Mänd, *Avenues of Approach: The Street as Ceremonial Space in Late Medieval Livonian Festival* [w:] *Die Strasse...*, s. 167–181; A. Löther, *Prozessionen in spätmittelalterlichen Städten. Politische Partizipation, obrigkeitliche Inszenierung, städtische Einheit*, Köln–Weimar–Wien 1999 („Norm und Struktur”, Bd. 12). Dla Gdańska zob. E. Kizik, *Uroczyste wjazdy królów polskich i członków ich rodzin do Gdańska od drugiej połowy XV do XVIII w.* [w:] *Król jedzie! Wizyty władców*

różnego rodzaju zabawy³. Wbrew oczekiwaniom władz miejskich ulica stawała się niekiedy przestrzenią tumultów, które w późnym średniowieczu przyjmowały postać gwałtownych działań ze strony grup społecznych pragnących dostępu do władzy, a czasami przejęcia jej od dotychczasowych elit politycznych⁴. Ze względu na duże nagromadzenie ludzi ulica stanowiła miejsce rozprzestrzeniania się różnorodnych informacji⁵. Wielość kontaktów międzyludzkich zachodzących codziennie na ulicy powodowała, że uwidaczniały się na niej podziały społeczne i kształtowała pozycja społeczna jednostki. Ponieważ ulica tworzyła scenierię życia społecznego miasta, ze względu na stosunkowo dużą liczbę ludzi, w przestrzeni tej nieustannie dochodziło do konfliktów. Specyficznym rodzajem agresji występującym w przestrzeni publicznej był atak na honor jednostki. Szczególną grupą narażoną na tego typu ataki były kobiety.

Tematem niniejszego artykułu jest epizod z życia codziennego – obraza, jakiej doznała mieszcza gdańska w 1452 r. Zdarzenie to, choć będące zapewne jednym z wielu podobnych mających miejsce w przestrzeni publicznej miasta nad Motławą, uruchomiło postępowanie sądowe, znane z listu wysłanego do wielkiego mistrza krzyżackiego Ludwiga von Erlichshausen. Incydent ten jest odzwierciedleniem kilku zjawisk występujących w społeczności miejskiej późnego średniowiecza. W XV w. w pełni wykształciło się już poczucie honoru, również u kobiet. Jednym ze skutków

---

polskich w Gdańsku XV–XVIII w. Katalog wystawy czynnej w Muzeum Gdańskie od 6 lipca do 30 października 2018 r., t. 1: *Eseje*, red. *idem*, Gdańsk 2018, s. 32–55.

³ G. Ortalli, *Games in the Street* [w:] *Die Strasse...*, s. 183–196.

⁴ W Gdańsku szczególnie radykalny charakter miały zamieszki rzemieślników w dniu 20.01.1522 r. skierowane przeciw Eberhardowi Ferberowi, tumult w formie próby ataku na Ratusz Głównego Miasta, przeprowadzony przez biedotę w dniu 14 I 1523 r., oraz wystąpienie pospólstwa gdańskiego przeciw radzie miejskiej w formie obłężenia Ratusza w dniach 22–25.01.1525 r. (SRP, Bd. 5, hrsg. v. Th. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, Leipzig 1874, s. 550–558; *Gdańska kronika Bernta Stegmanna (1528)*, wyd. J. Możdżeń, współpr. K. Stöbener, M. Sumowski, Toruń 2019 („Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Fontes”, t. 117), s. 240–243, 251–254; M. Bogucka, *Walki społeczne w Gdańsku w XVI wieku* [w:] *Szkice z dziejów Pomorza*, t. 1: *Pomorze średniowieczne*, red. G. Labuda, Warszawa 1958, s. 383–384, 389; *eadem*, *Przemiany społeczne i walki społeczno-polityczne w XV i XVI w.* [w:] *Historia Gdańska*, t. 2: *1454–1633*, red. E. Cieślak, Gdańsk 1982, s. 232, 236–237).

⁵ Rejestr zarządzeń handlowych, utrzymywania czystości i porządku w Gdańsku z lat 1516–1556 zawiera również dokładne informacje, w których miejscach przestrzeni publicznej (na bramach miejskich, drzwiach kościołów, Dworze Artusa) zostały one wywieszane (AP w Gdańsku [dalej: APG], 300, 93/25).

konfliktów międzyludzkich, w tym politycznych, było wykształcenie się różnych form ataku na honor jednostki. Oprócz ataków zawartych na kartach pism ulotnych pojawiały się również prześmiewcze piosenki. Zadaniem artykułu – oprócz przedstawienia wspomnianego epizodu gdańskiego z połowy XV w. – jest zarysowanie szerokiego tła historycznego. Posługując się zatem wybranymi przykładami, przedstawię wpieryw problem honoru, w tym honoru kobiet, w środowisku miejskim niemieckiego obszaru kulturowego. Następnie dokonam charakterystyki powstawania pism ulotnych oraz prześmiewczych piosenek w miastach niemieckich XIV–XVI w.

Honor w mieście średniowiecznym

Kobiety w środowisku miejskim późnego średniowiecza doświadczały przemocy fizycznej (w tym seksualnej)⁶. Na tę ostatnią szczególnie były narażone kobiety pracujące jako służące lub trudniące się nierządem, zwłaszcza w domach publicznych⁷. Prawo miejskie (w Prusach przede wszystkim prawo chełmińskie) zapewniało kobietom ochronę przed aktami gwałtu, porwaniami i innymi przestępstwami, a także stworzyło instytucję opieki prawnej (*Vormundschaft*)⁸. Ochrona jednostki dotyczyła nie tylko jej praw

⁶ B.S. Anderson, J.P. Zinsser, *Eine eigene Geschichte. Frauen in Europa*, Bd. 1: *Verschüttete Spuren. Frühgeschichte bis 18. Jahrhundert*, Zürich 1992, s. 569; J.-P. Leguay, *Ein Fall von Notzucht im Mittelalter: Die Vergewaltigung der Margot Simmonet* [w:] *Die sexuelle Gewalt in der Geschichte*, hrsg. v. A. Corbin, Berlin 1992, s. 11–28; P. Schuster, *Hinaus oder ins Frauenhaus. Weibliche Sexualität und gesellschaftliche Kontrolle an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit* [w:] *Mit den Waffen der Justiz. Zur Kriminalitätsgeschichte des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit*, hrsg. v. A. Blauert, G. Schwerhoff, Frankfurt am Main 1993, s. 27; C. Nolte, *Frauen und Männer in der Gesellschaft des Mittelalters*, Darmstadt 2011, s. 33–34. Dla czasów nowożytnych zob. F. Loetz, *Sexualisierte Gewalt 1500–1850. Plädoyer für eine historische Gewaltforschung*, Frankfurt–New York 2012 („Campus Historische Studien”, Bd. 68), s. 69–88.

⁷ B. Rath, *Prostitution und spätmittelalterliche Gesellschaft im österreichisch-süddeutschen Raum* [w:] *Frau und spätmittelalterlicher Alltag, Internationaler Kongress Krems an der Donau, 2. bis 5. Oktober 1984*, hrsg. v. H. Appelt, Wien 1986 („Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse”, Bd. 473: *Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs*, Nr. 9), s. 568; R. Mazo Karras, *Sexualität im Mittelalter*, übers. von W. Hartung, Düsseldorf 2006, s. 266.

⁸ Zob. F. Rive, *Die Vormundschaft im deutschen Rechts des Mittelalters*, Braunschweig 1866 („Geschichte der deutschen Vormundschaft”, Bd. 2, Abt. 1), s. 69–166;

majątkowych, nietykalności fizycznej (ciała), lecz również honoru (dobrego imienia, czci). Zachowanie honoru rozważano w historiografii najczęściej jako fenomen kulturowy związany z funkcjonowaniem dworu feudalnego, a więc ze środowiskiem rycerskim lub domu panującego⁹. Przeciwdziałanie przemocy słownej prowadzącej do utraty dobrego imienia stało się stopniowo przedmiotem rozważań prawników. Stąd powstała dziedzina prawa, zwana *lex diffamari*. W wyniku konfliktów niekiedy pojawiała się konieczność zachowania i obrony dobrego imienia przynajmniej jednej z jego stron. Obronę czci realizowano m.in. poprzez wszczęcie procesu sądowego. Przykładowo w Rzeszy Niemieckiej w latach 1530–1548 wprowadzono zarządzenia, które zreformowały *lex*

G. Dilcher, *Ordnung der Ungleichheit. Haus, Stand, Geschlecht* [w:] *Frauen in der Geschichte des Rechts. Von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*, hrsg. v. U. Gerhard, München 1997, s. 55–72; D.M.H. Hemmie, *Ungeordnete Unzucht. Prostitution im Hanseraum (12.–16. Jahrhundert)*, Lübeck – Bergen – Helsingor, Köln–Weimar–Wien 2007 („Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte. Neue Folge”, Bd. 57), s. 51–52; E. Schubert, *Räuber, Henker, arme Sünder. Verbrechen und Strafe im Mittelalter*, Darmstadt 2007, s. 211–214. O ochronie prawnej kobiet w miastach polskich XVI–XVII w. zob. A. Karpiński, *Kobieta w mieście polskim w drugiej połowie XVI i w XVII wieku*, Warszawa 1995, s. 40–42.

⁹ Zob. C. Garnier, *Injurien und Satisfaktion. Zum Stellenwert rituellen Handelns in Ehrkonflikten des spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Adels*, „Zeitschrift für Historische Forschung” 2002, Bd. 29, H. 4, s. 525–560; G. Signori, *Das 13. Jahrhundert. Eine Einführung in die Geschichte des spätmittelalterlichen Europas*, Stuttgart 2007, s. 159–160; S. Neumann, *Der gerichtliche Zweikampf: Gottesurteil – Wettstreit – Ehrensache*, Ostfildern 2010 („Mittelalter-Forschungen”, Bd. 31), zwłaszcza s. 134–138; eadem, *Vom Gottesurteil zur Ehrensache? Deutungsvarianten des gerichtlichen Zweikampfes im Mittelalter* [w:] *Das Duell. Ehrenkämpfe vom Mittelalter bis zur Moderne*, hrsg. v. U. Ludwig, B. Krug-Richter, G. Schwerhoff, Konstanz 2012 („Konflikte und Kultur – Historische Perspektiven”, Bd. 23), s. 93–104. Pojęcie honoru i jego kształtowanie się przedstawił: M. Dinges, *Die Ehre als Thema der Stadtgeschichte. Eine Semantik im Übergang vom Ancien Régime zur Moderne*, „Zeitschrift für Historische Forschung” 1989, Bd. 16, Nr. 4, s. 409–440; idem, *Die Ehre als Thema der historischen Anthropologie. Bemerkungen zur Wissenschaftsgeschichte und zur Konzeptualisierung* [w:] *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, hrsg. v. K. Schreiner, G. Schwerhoff, Köln–Weimar–Wien 1995 („Norm und Struktur. Studien zum sozialen Wandel in Mittelalter und früher Neuzeit”, Bd. 5), s. 29–62; P.-R. Fuchs, *Um die Ehre. Westfälische Beleidigungsprozesse vor dem Reichskammergericht (1525–1805)*, Paderborn 1999 („Forschungen zur Regionalgeschichte”, Bd. 28), s. 11–33. Ostatnio w historiografii polskiej J. Korczak-Siedlecka, *Czy chłop miał honor? Zastosowanie kategorii honoru w badaniach nad społeczeństwem nowożytnym*, „Kwartalnik Historyczny” 2018, R. 125, nr 3, s. 633–652; eadem, *Przemoc i honor w życiu społecznym wsi na Mierzei Wiślanej w XVI–XVII wieku*, Toruń 2021, s. 19–28.

*diffamari*¹⁰. Praktyka prawna (np. ustanawianie i egzekucja kar hańbiących)¹¹ wykazuje, że pojęcie honoru było głęboko zakorzenione w środowisku miejskim późnego średniowiecza. Rywalizacja o honor i prestiż, będące formą kapitału symbolicznego, występowała w warstwie rządzących i przejawiała się m.in. w konkurencji na polu ustanawiania fundacji religijnych i wspomnień pośmiertnych (*memoria*)¹². W obronie honoru stawali głównie członkowie różnych grup zawodowych funkcjonujących w miastach, zwłaszcza cechów¹³. W Starym Mieście Torunia w 1447 r. Mattis Crusen został oskarżony o zniesławienie jednego z cechów¹⁴. W 1495 r. wybuchł konflikt między bractwem religijnym czeladników piekarskich a czeladnikami łąziebniczymi w Colmarze o prestiżowe miejsce w procesji Bożego Ciała. Ani zakup kosztowniejszych świec niż konkurencji, ani interwencja rady miejskiej nie wzruszyła kanonikami z kościoła św. Marcina. Czeladników z cechu piekarzy, którzy zakupili jeszcze

¹⁰ A. Bettoni, *Die Diffamation und die Wahrung des guten Namens in der Rechtslehre des ius commune* [w:] *Ehre und Recht. Ehrkonzepte, Ehrverletzungen und Ehrverteidigungen vom späten Mittelalter bis zur Moderne*, hrsg. v. S. Kesper-Biermann, U. Ludwig, A. Ortman, Magdeburg 2011, s. 41–55.

¹¹ Zob. G. Schwerhoff, *Verordnete Schande? Spätmittelalterliche und frühneuzeitliche Ehrenstrafen zwischen Rechtsakt und sozialer Sanktion* [w:] *Mit den Waffen der Justiz*, s. 158–188. O niewielkim znaczeniu kar dehonestacyjnych w systemie prawa w Gdańsku zob. D. Kaczor, *Przestępczość kryminalna i wymiar sprawiedliwości w Gdańsku w XVI–XVIII wieku*, Gdańsk 2005 („Gdańskie Studia z Dziejów Nowożytnych”, vol. 2), s. 331–340.

¹² S. Rütther, *Prestige und Herrschaft. Zur Repräsentation der Lübecker Ratsherren in Mittelalter und Früher Neuzeit*, Köln–Weimar–Wien 2003 („Norm und Struktur. Studien zum sozialen Wandel in Mittelalter und früher Neuzeit”, Bd. 16); zob. też H. Manikowska (współpr. P. Okniński), *Przeszłość osobista i tożsamość wspólnotowa. Formy i treści memorii w późnym średniowieczu* [w:] *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, t. 2, red. H. Manikowska, Warszawa 2018, s. 272–332, zwłaszcza s. 296–301.

¹³ R. Wissell, *Des alten Handwerks Recht und Gewohnheit*, Bd. 1, Ausg. 2, hrsg. v. E. Schraepler, Berlin 1971 („Einzelveröffentlichungen der Historischen Kommission zu Berlin”, Bd. 7), s. 145–273; A. Kluge, *Zünfte*, Stuttgart 2009, s. 109–112.

¹⁴ „Jorge Zeiler hat Mathis Crawsen mit dem czeichen vorgefurt und lis machin eyn gehegit ding und beschuldigte Mathis Crusen umme die belunemundunge, die her getan hette ken dem werke”, *Księga ławnicza Starego Miasta Torunia (1428–1456)*, cz. 2: (1444–1456), wyd. K. Ciesielska, J. Tandecki, Toruń 1993 („Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Fontes”, t. 76), nr 1320, s. 65; zob. też K. Kamińska, *Prawo chełmińskie w świetle najstarszych ksiąg miejskich Chełmna i Torunia (XIV i XV w.)* [w:] *Studia Culmensia Historico-Juridica, czyli Księga pamiątkowa 750-lecia prawa chełmińskiego*, t. 1, red. Z. Zdrójkowski, Toruń 1990, s. 348, przyp. 146.

kosztowniejsze świece, pozbawiono miejsca w najbliższym otoczeniu Najświętszego Sakramentu. To pogwałcenie honoru cechowego spowodowało, że demonstracyjnie opuścili oni miasto. Czeladnicy piekarscy wsparci przez swoich mistrzów nie zgadzali się na kompromis, dopiero po dziesięciu latach nieustannych sporów sądowych przywrócono należne miejsce czeladnikom piekarskim¹⁵. Naruszenie honoru stawało się w środowisku rzemieślniczym przyczyną stosowania przemocy¹⁶. Używano również pojęcia honoru jako kryterium dostępu jednostki do rady miejskiej¹⁷.

Źródła prawa funkcjonujące w ośrodkach miejskich XIII–XVI w. (np. w Dortmundzie, Münster, Bielefeld) zawierały regulacje skierowane przeciwko podważaniu honoru¹⁸. Hamburski Ordeelbook z 1270 r. określał karę 12 grzywien w fenigach wobec osoby, która publicznie, w ratuszu przed radą, nazwała kogoś złodziejem, mordercą, podpalaczem, rabusiem, krzywoprzysięcą lub sukinsynem¹⁹. Według statutów Dortmundu z połowy XIII w., jeśli mieszczanin obraził drugiego, „vocans eum canem aut assimilans eum caude aut alteri membro canis vel hurrensu^ene vel dytherrensu^ene vel furem, predonem vel latronem aut etiam traditorem”, kara za to powinna równać się karze za zranienie²⁰. Zebrania członków cechów mogły również stać się okazją do powstania konfliktu, publicznego znieważania i stosowania obraźliwych słów. Stąd też wydana w 1402 r. ordynacja zgromadzenia przedstawicieli sześciu gildii (cechów) dortmundzkich biorących udział w wyborach do rady miejskiej, wymieniła sformułowania zakazane

¹⁵ K. Simon-Muscheid, *Konfliktkonstellationen im Handwerk des 14. bis 16. Jahrhunderts*, „Medium Aevum Quotidianum” 1992, Bd. 27, s. 102–103.

¹⁶ Por. K. Simon-Muscheid, *Gewalt und Ehre im spätmittelalterlichen Handwerk am Beispiel Basels*, „Zeitschrift für Historische Forschung” 1991, Bd. 18, H. 1, s. 1–31.

¹⁷ P. Schuster, *Ehre und Recht. Überlegungen zu einer Begriffs- und Sozialgeschichte zweier Grundbegriffe der mittelalterlichen Gesellschaft [w:] Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, hrsg. v. S. Backmann, H.-J. Künnast, S. Ullmann, B.A. Tlusty, Berlin 1998 („Colloquia Augustana”, Bd. 8), s. 48.

¹⁸ P.-R. Fuchs, *Um die Ehre...*, s. 40.

¹⁹ „Weret auer also dat ienich man den anderen hete deef efte mordere, efte mortberner, edder rouere, efte meeneedere, efte horensone efte ienighe sake der gelyck vppe dem huß vor deme rade, dat schal he beteren mit enem vorsate mit xii mark penningen vnde des en schal men eme nicht laten”, *Das Hamburger Ordeelbook von 1270 samt Schiffrrecht nach der Handschrift von Fredericus Varendorp von 1493 (Kopenhagener Codex)*, hrsg. v. F. Eichler, Hamburg 2005, s. 337.

²⁰ F. Frensdorff, *Dortmunder Statuten und Urtheile*, Halle a.S. 1882 („Hansische Geschichtsquellen”, Bd. 3), s. 25–26; R.-P. Fuchs, *Um die Ehre...*, s. 39–40.

podczas obrad²¹. Ortyłe wydawane przez radę miejską Lubeki innym miastom na prawie lubeckim regulowały kwestie sporne dotyczące obrazy, zniewag (*Scheltwort*), zasądając odszkodowanie²². Ordynacja cechu szewców i garbarzy Starego Miasta Brandenburga z 1424 r. zakazywała używania podczas zebrań cechowych słów poniżających, wyśmiewających, uważanych za obelżywe²³. W Kilonii statut stolarzy z 1562 r. zakazywał podczas zebrań cechu „używania haniebnych słów lub sprośnych pieśni”²⁴. Podobnie kwestię tę regulowała ordynacja zebrań cechowych sukienników w Hamburgu z 1595 r.²⁵ W tym samym celu, tzn. dla przeciwdziałania naruszeniom honoru (zwłaszcza w stanie upojenia alkoholowego), powstawały przepisy w statutach dla czeladników cechów gdańskich, regulujące normy zachowania w gospodach. Według statutu czeladników konwisarskich z 1537 r. czeladnik „nie powinien [nikomu] ubliżać ani przeklinać, ani uderzać

²¹ „Dit sint verkorne wort in den Sess Gildenn / Die einen Schalck hett, of Boue, of horen son, / Die einen Kiff maket mit vursate, / Wan men bodt heuet, die dar dan nicht komen vnd wes dar dan ouerderen is, mit scheltworden wederachten. / Segt, hie en sy dar nicht gudt genoch tho, dar tho ghane. / Die einen wyset vp ein quyck, offte vp sin moder, off der glichen vnredelichen worden. / Die groue vnredeliche eide swor, als, Gotz herte, bloit offte wundenn. Die einen hette leygenn. / Segte dat jne die vogele etenn of andere dyre. / So ein an die galge hette gaenn, offte der glichen”, A. Fahne, *Die Grafenschaft und freie Reichsstadt Dortmund*, Bd. 3: *Statutarrecht und Rechtsalterthümer der freien Reichsstadt Dortmund*, Köln–Bonn 1855, s. 220, nr 157, § 40; R. Wissell, *Des alten Handwerks Recht und Gewohnheit*, Bd. 3, Ausg. 2, hrsg. v. E. Schraepfer, Berlin 1981 („Einzelveröffentlichungen der Historischen Kommission zu Berlin”, Bd. 7), s. 1–2.

²² A.L.J. Michelsen, *Der ehemalige Oberhof zu Lübeck und seine Rechtsprüche*, Allen 1969 (Neudruck der Ausg. Hamburg–Altona 1839), nr 128 (rozstrzygnięcie z 1481 r. związane z zapytaniem rady Kolobrzegu w sprawie między czeladnikiem szewskim Clawesem Frederikem a szewcem Jacobem Knypaffem, mieszczaninem kolobrzeskim), nr 246 (rozstrzygnięcie z 1502 r. związane z zapytaniem rady miejskiej Rewla w sprawie Heyse Pattynere a Hansem Vyantem).

²³ „Tho dem achteinden: es sollen auch dieselben der Meistere zusammenkunfft, wie vor Alters, ehrlich gehalten werden, die Jungemeistere, wie gebräuchlich, ihre Empter bestellen, ein Jeder sich vnverschämpter wortt, gotteslesterung, gezankes, höhnehmens, schmeehens vnd verlüumdens enthalten, vnd i privat Irrungen keiner sein eigner Richter sein, sondern was einer mit dem andern zu thun, gebührlicher Weise vor das Werk bringen vnd dasselbe darüber richten lassen; würde aber jemandt aus trunkenheit, grobheit, Muthwillen oder Zanksüchtigkeit hierwieder handeln oder thun, derselbe soll von dem werke nach gross der Verbrechen in gebührlicher straffe genommen wereden [— —]”, CDBrand., Bd. 9, Berlin 1849, nr 158, s. 124.

²⁴ F. Hähnsen, *Geschichte der Kieler Handwerksämter. Ein Beitrag zur Schleswig-Holsteinischen Gewerbegeschichte*, Kiel 1920 („Mitteilungen der Gesellschaft für Kieler Stadtgeschichte”, Nr. 30), s. 61.

²⁵ *Die ältesten Hamburgischen Zunftrollen und Bruderschaftsstatuten*, hrsg. v. O. Rüdiger, Hamburg 1874, s. 311, nr 58c, § 1.

zuchwale w stół”²⁶. W statutach cechu balwierzy z ok. 1457 i 1522 r. za obrazę starszych groziła kara 3 funtów wosku na rzecz cechowego bractwa religijnego²⁷. Podobne regulacje występowały w innych gdańskich cechach²⁸. W statucie skrzyniarzy z 1482 r. można znaleźć więcej przepisów, które chroniły honor członków cechu, zwłaszcza podczas zebrań cechowych (tzw. *Morgensprache*)²⁹. Cehowe bractwa religijne regulowały również mechanizm ochrony honoru. Bractwo tragarzy piwa (Najświętszej Marii Panny) w Starym Mieście Elblągu uzyskało w 1332 r. statut, który określał m.in. wszczęcie postępowania przed starszymi wobec członków bractwa wypowiadających się nieskromnie w stanie upojenia alkoholowego oraz chronił braci o najdłuższym stażu przed oskarżeniami o czyny haniebne³⁰. Statut cechu sprzedawców ryb w Elblągu z 1465 r. przewidywał kary dla członkiń cechu i innych sprzedawczyń przebywających na pomostach obrzucających się wulgarnymi słowami³¹.

²⁶ „Zcum eylfften szal keyner schelten ader fluchen und myt frevel auf den tysch schlahen, bey der geszellen straffe, auch nicht lugenstraffen, bey der straf 1 gr.”, APG, 300, C/1005, s. 11.

²⁷ „Item welch bruder in dem wercke die alderlewthe obilhandelt van ires amptes wegen mit bozen worten ader stroffte die an iren eyden, der sall vorbussen drey pfunt wachs ins zeelgerete van itczlicher sache van des rathes irkentnissze etc.”, APG, 300, C/23, s. 8; por. C/57, s. 8.

²⁸ APG, 300, C/456, s. 9 (statut cechu skrzyniarzy z 1482 r.); C/662, s. 9v (statut cechu powroźników z 1494 r.); C/1145, s. 12 (statut krawców Starego i Głównego Miasta Gdańska z 1456 r.).

²⁹ „Auch welche bruder offenbar beruchtygett wyrte, das em an seyne ehre geth, kan er sych der sachen nycht entledigen, er soll des werkes darumbe entperen. [—] Auch soll keyn bruder den anderen manen in der morgen sprochen ader in der bruder byre 1 lb. wachs. [—]. Item wer ungetzogen yst mytt worten ader mytt wercken, er sey ma nader frawe bey 1 lb. wachs. Item wer dye bruder schyldett in den gemeynen hauffen myt bosen worten, der gebrycht 3 lb. wachs, APG, 300, C/662, s. 10.

³⁰ „(15.) Und wisset noch mehr, wäre es, dasz ein Bruder oder Schwester sich also voll trinke, dasz er oder sie mit dem Munde unbescheiden wäre oder mit dem Leibe, da das besehen würde heimlich oder offenbar, der Bruch soll stehen an die Elterleute. (16.) Man soll auch wissen, ob ein Bruder wäre gewest in der Gilde 10 Jahr und einen Tag, ob ein anderer von beiwesen käme und ihn beklagen wollte an irgend einer schändlichen Sache, das sollen die Brüder allgemein mit Kraft und mit Macht widerstehen und nicht gestatten”, CDW, Bd. 1, nr 269, s. 447. Zob. Z. Kropidłowski, *Statut elbląskiego bractwa tragarzy piwa ważnym świadectwem rozwoju ruchu brackiego* [w:] *W kregu badań Profesora Stanisława Gierszewskiego. Sesja naukowa poświęcona pamięci Profesora Stanisława Gierszewskiego*, red. A. Groth, Gdańsk 1995, s. 90, 92. Na temat bractwa zob. J. Tandecki, *Rzemiosło średniowiecznego Elbląga* [w:] *Historia Elbląga*, t. 1: (do 1466 r.), red. S. Gierszewski, A. Groth, Gdańsk 1993, s. 175.

³¹ A. Groth, *Statut elbląskiego cechu sprzedawców ryb 1465–1616*, „Rocznik Elbląski” 2022, t. 32, s. 203, nr 33.

Honor jako forma kapitału społecznego jednostki był naruszany głównie wskutek obrazy, obmowy, wyśmiania. Stąd też nieprzypadkowo delikty słowne stanowiły poważną część spraw sądowych w mieście późnego średniowiecza. Na przykład w Konstancji 20,6 proc. wszystkich spraw wytoczonych przed tzw. Małą Radę w latach 1430–1460 dotyczyło kwestii przestępstw słownych³². W Lejdzie w latach 1434–1517 udział spraw sądowych o naruszenie godności wzrosła z 35 proc. do 50 proc., w Dordrechcie zaś w latach 1417–1447 wyniosła 23 proc.³³ Wydaje się, że w Prusach w początkach XVI w. dość powszechnie stosowano w przestrzeni publicznej słowa uznane za obelżywe. Tendencja ta szczególnie wzrosła wraz z rodzącymi się konfliktami społecznymi w okresie reformacji. Świadczy o tym narracja stosowana w kronice przez dominikanina Szymona Grunaua, który stosunkowo często – zwłaszcza w odniesieniu do zwolenników Marcina Lutera – przytaczał anegdoty, historie o ich wulgarnym zachowaniu, sam nie szczędząc wobec nich podobnych określeń³⁴. Według relacji tego kronikarza w Królewcu ogarniętym reformacją krążył wierszowany paszkwil przeciwko duchownym luterańskim³⁵.

Przedmiotem badań stała się również – jednak w znacznie mniejszym stopniu – sprawa honoru kobiet w środowisku miejskim³⁶.

³² P. Schuster, *Ehre und Recht...*, s. 57; *idem*, *Eine Stadt vor Gericht. Recht und Alltag im spätmittelalterlichen Konstanz*, Paderborn–München–Wien–Zürich 2000, s. 71; M. Scheutz, *Stadt und Gewalt im Blick historischer Forschung* [w:] *Stadt und Gewalt*, hrsg. v. E. Gruber, A. Weigl, Innsbruck 2016 („Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas”, Bd. 26), s. 24.

³³ W. Blockmans, *Die Abgrenzung der Privatsphäre in holländischen Städten im 15. Jahrhundert* [w:] *Der weite Blick des Historikers. Einsichten in Kultur-, Landes- und Stadtgeschichte. Peter Johanek zum 65. Geburtstag*, hrsg. v. W. Ehbrecht, A. Lampen, F.-J. Post, M. Siekmann, Köln–Weimar–Wien 2002, s. 392.

³⁴ Zob. S. Zonenberg, *Kronika Szymona Grunaua*, Bydgoszcz 2009, s. 93–94, 103–104 (zwłaszcza przyp. 564).

³⁵ J. Możdżeń, *The Beginnings of the Reformation in the Light of Gdańsk and Königsberg Chroniclers of the First Half of the 16th Century. The Activity of the First Reformers*, „Zapiski Historyczne” 2017, t. 82, z. 1, s. 89; zob. *Simon Grunau's Preussische Chronik* [dalej: Grunau], Bd. 3, hrsg. v. P. Wagner, Leipzig 1896 („Die preussischen Geschichtsschreiber des XVI. und XVII. Jahrhunderts”, Bd. 3), s. 242–243 (§ 144. Ein pasquill uber die ketzerprediger in Preussen).

³⁶ M. Dinges, „Weiblichkeit“ in „Männlichkeitsritualen“? *Zu weiblichen Takten im Ehrenhandel in Paris im 18. Jahrhundert*, „Francia” 1991, Bd. 18, H. 2, s. 71–98. Dla środowiska wiejskiego w okresie nowożytnym zob. zwłaszcza B. Müller-Wirhmann, *Raufhändel. Gewalt und Ehre im Dorf* [w:] *Kultur der einfachen Leute. Bayerisches Volksleben vom 16. bis zum 19. Jahrhundert*, hrsg. v. R. van

W miastach niemieckich na szczególną uwagę zasługują badania nad postrzeganiem honoru kobiet w cechu (*Gaffel*) złotników kolońskich³⁷. Obraza czci kobiety polegała najczęściej na publicznym przypisaniu jej zachowań seksualnych odbiegających od norm społecznych, co wykazały badania akt sądowych Zurychu XV w.³⁸ Dobre imię kobiet zostało naruszone na przykład w Toruniu podczas konfliktu rady miejskiej z komturem Janem Nothaftem w 1347 r. Jednym z przedmiotów sporu były zamiary zabudowania przez komtura pastwiska przed Nowym Miastem, należącego do Starego Miasta. Podczas spotkania z przedstawicielami starotoruńskiej rady komtur, chcąc podważyć honor mieszczan, podawał w wątpliwość cnotę mieszczyk toruńskich: „wy troszczycie się bardzo o moje sprawy, a ja przecież nie troszczę się o to, czy wasze żony, córki lub ciotki śpią na boku z klechami lub mnichami”³⁹.

Obraza w pismach ulotnych w XV i pierwszych latach XVI w.

W późnym średniowieczu pojawiły się w miastach nowego rodzaju konflikty, podczas których wykorzystywano nowe narzędzia. Wskutek wzrastającej alfabetyzacji społeczeństwa jedną z broni stały się obraźliwe, szydercze lub oskarżające pisma ulotne, wpraw w formie

---

Dülmen, München 1983, s. 79–110; B. Krug-Richter, *Von nackten Hummeln und Schandpflastern. Formen und Kontexte von Rauf- und Ehrenhändeln in der westfälischen Gerichtsherrschaft Canstein um 1700* [w:] *Streitkulturen. Gewalt, Konflikt und Kommunikation in der ländlichen Gesellschaft (16.–19. Jahrhundert)*, hrsg. v. M. Eriksson, B. Krug-Richter, Köln–Weimar–Wien 2003 („Potsdamer Studien zur Geschichte der ländlichen Gesellschaft”, Bd. 2), s. 269–307.

³⁷ M. González Athenas, *Kölner Zunfthandwerkerinnen 1650–1750. Arbeit und Geschlecht*, Kassel 2010, s. 99–133.

³⁸ S. Burghartz, *Kein Ort für Frauen? Städtische Gerichte im Spätmittelalter* [w:] *Auf der Suche nach der Frau im Mittelalter. Fragen, Quellen, Antworten*, hrsg. v. B. Lundt, München 1991, s. 58–63; M. Dinges, *Ehre und Geschlecht in der Frühen Neuzeit* [w:] *Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit...*, s. 123–147.

³⁹ „Do entpot er uns wider: wir bewu rn uns sere mit sinen dingen, unde er bewurre sich nicht domitte, ab unse wybe oder tochtere oder unse mumen mit pfaffen oder mit munichen zu winkele sluffen”, *Preußisches Urkundenbuch*, Bd. 4: (1346–1351), hrsg. v. H. Koeppen, Marburg 1960, nr 549, s. 496. Omówienie skargi wraz z tłumaczeniem fragmentów przedstawił T. Jasiński, *Spory i konflikty miast z komturami krzyżackimi* [w:] *Zakon krzyżacki a społeczeństwo państwa w Prusach*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1995 („Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, R. 86, z. 3), s. 51–66, tu s. 57.

rękopiśmiennej, potem już drukowanej⁴⁰. Stosowano je przede wszystkim w walce politycznej. Przykładowo w trakcie konfliktu króla czeskiego Jerzego z Podiebradów z burgrabią praskim Zdenkiem ze Sternberga obie strony rozpowszechniały w miastach rozliczne pisma i druki, „przez co powstała między nimi śmiertelna niezgoda, gniew i waśń”⁴¹. Miało to miejsce szczególnie w pierwszych latach reformacji⁴². Podobną taktykę stosowały grupy społeczne utrzymujące się z działalności handlowej. Na początku XVI w. w Kolonii w wyniku konfliktu pomiędzy dominującym na rynku żelaza Johannem Kemperem a jego konkurentem Conraitem van Walmeraidt Kemper został skazany i uwięziony za unikanie opłat akcyzy. Po rewolucji w latach 1512/1513 i uwolnieniu Kempera konflikt przybrał na sile. Kupiec koloński rozpowszechniał pod adresem swojego rywala obraźliwe plakaty i listy⁴³. Trzeba jednak zaznaczyć, że do czasu narodzin druku słowo mówione stanowiło podstawową formę komunikacji społecznej. W XVI–XVIII w. Rada miasta Gdańska, bojąc się konfliktów wewnętrznych, wielokrotnie zabraniała kolportowania obraźliwych pism i druków⁴⁴.

⁴⁰ Klasyfikację tego typu pism definiujących stosunki międzyludzkie („beziehungsdefinierende Schriften”) przedstawił J. Schwitalla, *Deutsche Flugschriften 1460–1525. Textsortengeschichtliche Studien*, Tübingen 1983 („Reihe Germanistische Linguistik”, Bd. 45), s. 74–84. Zob. *Scheltbriefe und Schandbilder. Ein Rechtsbehelf aus dem 15. und 16. Jahrhundert*, gesamm. von O. Hupp, München–Regensburg 1930, s. 4–8.

⁴¹ *Peter Eschenloer's, Stadtschreibers zu Breslau, Geschichten der Stadt Breslau oder Denkwürdigkeiten seiner Zeit von Jahre 1440 bis 1479*, Bd. 1, hrsg. v. J.G. Kunisch, Breslau 1827, s. 340; V. Honemann, *Vorformen des Einblattdruckes. Urkunden – Schrifttafeln – Textierte Tafelbilder – Anschläge – Einblatthandschriften* [w:] *Einblattdrucke des 15. und frühen 16. Jahrhunderts. Probleme, Perspektiven, Fallstudien*, hrsg. v. V. Honemann, S. Griese, F. Eisermann, M. Ostermann, Tübingen 2000, s. 32.

⁴² G. Bebermeyer, *Schmähschrift (Streitschrift)* [w:] *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*, Bd. 3: *P–Sk*, hrsg. v. W. Kohlschmidt, W. Mohr, Aufl. 2, Berlin–New York 1977, s. 669–670; M.L. Baeumer, *Die Reformation als Revolution und Aufruhr*, Frankfurt am Main 1991 („Forschungen zur Literatur- und Kulturgeschichte”, Bd. 30), s. 91–97.

⁴³ F. Irsigler, *Die wirtschaftliche Stellung der Stadt Köln im 14. und 15. Jahrhundert. Strukturanalyse einer spätmittelalterlichen Exportgewerbe- und Fernhandelsstadt*, Wiesbaden 1979 („Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Beihefte”, Nr. 65), s. 214.

⁴⁴ Przykładowo zob. APG, 300, R/O, 2, s. 42v (zarządzenie z 9.01.1610 r.), s. 56r–v (zarządzenie 8.01.1618 r.), s. 60v–61r (zarządzenie z 14.01.1619 r.), s. 80v–81r (zarządzenie z 2.01.1622 r.), s. 117r (zarządzenie z 25.05.1627 r.), s. 134r–v (zarządzenie z 23.01.1630 r.), s. 142r–v (zarządzenie z dnia 30.01.1632 r.),

Prześmiewcze piosenki w mieście późnego średniowiecza

Śpiew i utwory muzyczne stanowiły element życia codziennego miast w późnym średniowieczu⁴⁵. Szczególną formę przybierały przyśpiewki, piosenki i różnego rodzaju utwory muzyczne, które spełniały wielorakie funkcje, nie tylko artystyczne.

Poza tematyką artykułu pozostawiam kwestie związane z wykonywaniem pieśni stanowiących element ceremonii kościelnych (nabożeństw czy procesji z okazji świąt religijnych)⁴⁶ oraz politycznych (wykonywanych po wyborach nowych członków rady miejskiej podczas uroczystych procesji z ratusza do kościoła farnego oraz po zakończeniu mszy, np. tzw. *Rathsstückchen* w Mühlhausen)⁴⁷. Śpiew uprawiały również elitarne bractwa (np. Bractwo Cyrkla w Lubece)⁴⁸. Poprzez swoją propagandową lub satyryczną, szyderczą treść piosenki stawały się narzędziem walki politycznej podczas konfliktów miast z feudałami lub wewnętrznymi w miastach⁴⁹. Czasami jednak

---

s. 180v–181r (zarządzenie z 29.10.1637 r.), s. 185r–v (zarządzenie z 23.01.1639 r.), s. 228r–229r (zarządzenie z lutego 1651 r.).

⁴⁵ Zob. W. Salmen, *Vom Musizieren in der spätmittelalterlichen Stadt* [w:] *Das Leben in der Stadt des Spätmittelalters. Internationaler Kongress Krems an der Donau 20. bis 23. September 1976*, hrsg. v. H. Kühnel, Aufl. 2, Wien 1980 („Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte”, Bd. 325: *Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs*, Nr. 2), s. 77–87.

⁴⁶ Zob. S. Reichert, *Im Schatten der Katedrale? Spätmittelalterliche Fronleichnamsprozessionen in Trier und Osnabrück* [w:] *Prozessionen und ihre Gesänge in der mittelalterlichen Stadt. Gestalt – Hermeneutik – Repräsentation*, hrsg. v. H. Buchinger, D. Hiley, S. Reichert, unter Mitarb. von F. Würsch, Regensburg 2017 („Forum Mittelalter. Studien”, Bd. 13), s. 173–185.

⁴⁷ Przykładowo zob. A. Diener-Staeckling, *Repräsentativ und untrennbar verbunden – Prozession und Musik als feststehender Bestandteil der mittelalterlichen Ratswahl* [w:] *Prozessionen und ihre Gesänge...*, s. 166–167.

⁴⁸ U. Peters, *Literatur in der Stadt. Studien zu den sozialen Voraussetzungen und kulturellen Organisationsformen städtischer Literatur im 13. und 14. Jahrhundert*, Tübingen 1983 („Studien und Texte zur Sozialgeschichte der Literatur”, Bd. 7), s. 203; S. Dünnebeil, *Die Lübecker Zirkel-Gesellschaft. Formen der Selbstdarstellung einer städtischen Oberschicht*, Lübeck 1996 („Veröffentlichungen zur Geschichte der Hansestadt Lübeck, Reihe B”, Bd. 27), s. 98–108.

⁴⁹ U. Müller, *Untersuchungen zur politischen Lyrik des deutschen Mittelalters*, Göppingen 1974 („Göppinger Arbeiten zur Germanistik”, Nr. 55/56), s. 362–363; Th. Cramer, *Geschichte der deutschen Literatur im späten Mittelalter*, München 1990 („Geschichte der deutschen Literatur im Mittelalter”, Bd. 3), s. 318–324; zob. też D. Sauer mann, *Das historisch-politische Lied* [w:] *Handbuch des Volksliedes*, Bd. 1:

dotyczyły również stosunków międzyludzkich⁵⁰. W regionie hanzeatyckim piosenki tworzyli nie tylko mieszczanie⁵¹. Te, które powstały w środowisku mieszczańskim, czasami przybierały formę przyspiewek ludowych, zapewne wykonywanych na ulicy. Najczęściej jednak zachowały się one w utworach historiograficznych, tworzonych w środowisku miejscowych rad miejskich jako narzędzie walki politycznej (zwłaszcza w okresie konfliktów wewnętrznych, tumultów lub wojen i konfliktów z władzą terytorialną) mającej na celu ukazać w pozytywnym świetle poczynania rad miejskich⁵². Nie należy zatem ich mylić z piosenkami ludowymi⁵³.

Die Gattungen des Volksliedes, hrsg. v. R.W. Brednich, L. Röhrich, W. Suppan, München 1973 („Motive. Freiburger folkloristische Forschungen”, Bd. 1/I), s. 293–322.

⁵⁰ R.W. Brednich, *Die Liedpublizistik im Flugblatt des 15. bis 17. Jahrhunderts*, Bd. 1: *Abhandlung*, Baden-Baden 1974 („Bibliotheca Bibliographica Aureliana”, Vol. 55), s. 268–270.

⁵¹ Zob. V. Honemann, *Herzog Casimir von Pommern und Busse von Erleben: Zwei politische Lieder des deutschen Spätmittelalters im Vergleich [w:] Gattungen und Formen des europäischen Liedes vom 14. bis zum 16. Jahrhundert. Internationale Tagung vom 9. bis 12. Dezember 2001 in Münster*, hrsg. v. M. Zywiets, V. Honemann, Ch. Bettels, Münster–New York–München–Berlin 2005 („Studien und Texte zum Mittelalter und zur frühen Neuzeit”, Bd. 8), s. 71–88 (= *idem*, *Literaturlandschaften. Schriften zur deutschsprachigen Literatur im Osten des Reiches*, hrsg. v. R. Suntrup u.a., Frankfurt am Main 2008 („Medieval to Early Modern Culture / Kultureller Wandel vom Mittelalter zur Frühen Neuzeit”, Bd. 11), s. 227–245).

⁵² Zob. M.L. Baeumer, *Die Reformation...*, s. 86–91; E. Münch, *Vollrat von der Lühe 1549: Straßenräuber und Mörder oder Opfer der Rostocker Justiz. Zwei historische Lieder und ihr geschichtlicher Hintergrund*, „Hansische Geschichtsblätter” 1999, Jg. 117, s. 53–91 (= *idem*, *Adel – Bürger – Bauern. Lebenswelten in Mecklenburg seit dem Mittelalter*, hrsg. v. M. Buchsteiner u.a., Berlin–Brandenburg 2017, s. 67–109).

⁵³ Zob. U. Müller, *Untersuchungen zur politischen Lyrik; idem*, „Historisches Volkslied. Überlegungen zu einem verfehlten Terminus [w:] Historische Volksmusikforschung. Bericht über die 4. Arbeitstagung der Studiengruppe zur Erforschung und Edition historischer Volksmusikquellen im International Folk Music Council vom 7. bis 12. April 1975 in Kazimierz Dolny”, hrsg. v. L. Bielawski, A. Mauerhofer, W. Suppan, Kraków 1979, s. 111–120; K. Ruh, *Versuch einer Begriffsbestimmung von „städtischer Literatur” im deutschen Spätmittelalter [w:] Über Bürger, Stadt und städtische Literatur im Spätmittelalter. Bericht über Kolloquien der Kommission zur Erforschung der Kultur des Spätmittelalters 1975–1977*, hrsg. v. J. Fleckenstein, K. Stackmann, Göttingen 1980 („Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-historische Klasse”, Folge 3, Nr. 121), s. 316; S. Kerth, *Der gute Grund. Modelle für Kriegsbegründungen in Liedern und Reimpaarsprüchen des 15. und 16. Jahrhunderts [w:] Der Krieg im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit: Gründe, Begründungen, Bilder, Bräuche, Recht*, hrsg. v. H. Brunner, Wiesbaden 1999 („Imagines medii aevi. Interdisziplinäre Beiträge zur Mittelalterforschung”, Bd. 3), s. 230.

W kronice Bremy z XVI w. Johann Renner wspomniał, że w 1363 r. hrabia Engelbarth van der Marke spustoszył terytorium wiejskie Bremy (tzw. Vieland), paląc wiele domów. Powodem tej akcji były obraźliwe piosenki wykonywane w Bremie⁵⁴. Bezpośrednio po wojnie margrabiego Brandenburgii, Ansbach i Kulmbach Albrechta Achillesa Hohenzollerna przeciw Norymberdze (tzw. I wojna margrabska, 1449–1450), w środowisku mieszczan norymberskich powstały pieśni opisujące wspaniałe zwycięstwo wojsk miejskich w bitwie nad stawami klasztoru w Pillenreuth (11 marca 1450). Miały niekiedy prześmiewczy charakter⁵⁵. Prawdopodobnie powstawały za cichym przyzwoleniem władz miejskich⁵⁶. W trakcie rokowań pokojowych kanclerz doktor Peter Knorr zarzucał posłom norymberskim wspieranie innej obraźliwej relacji, rzekomo autorstwa mieszczanina Viechtlina z Norymbergi⁵⁷. W środowisku miejskim powstały również pieśni przedstawiające konflikt Soest z arcybiskupem

⁵⁴ „Anno 1363 gardede greve Engelbarth van der Marcke im Vilande mit grottem folcke, und brande dar vele huiser, darumb dat to Bremen ein leedt up ohne gedichtet was, wo he inn des greven van der Hoie krige kamen was to Bremen, und lavede der stadt unnd hern Mauris hulpe jegen den greven tor Hoie, dar ohne doch de stadt herlichen und wol tracterde, he averst sine ehre und truwe stehn laten, unnd darvan getagen”, J. Renner, *Chronica der Stadt Bremen*, T. 1, hrsg. v. L. Klink, Bremen 1995, s. 304.

⁵⁵ *Die historischen Volkslieder der Deutschen vom 13. bis 16. Jahrhundert* [dalej: Liliencron], gesamm. von R. von Liliencron, Bd. 1, Leipzig 1865, s. 419–427, nr 91–92B; E. Strassner, *Politische Relevanz „historischer Volkslieder“*. *Die Auseinandersetzungen zwischen der Reichsstadt Nürnberg und den Markgrafen von Brandenburg-Ansbach und Brandenburg-Kulmbach im Spiegel von Liedern und Sprüchen* [w:] *Formen mittelalterlicher Literatur. Siegfried Beyschlag zu seinem 65. Geburtstag von Kollegen, Freunden und Schülern*, hrsg. v. O. Werner, B. Naumann, Göttingen 1970 („Göttinger Arbeiten zur Germanistik”, Nr. 25), s. 229–231; K. Kellermann, *Abschied vom ›historischen Volkslied‹*. *Studien zu Funktion, Ästhetik und Publizität der Gattung historisch-politische Ereignisdichtung*, Tübingen 2000 („Hermaea. Germanistische Forschungen, Neue Folge”, Bd. 90), s. 164–216.

⁵⁶ J. Reichel, *Der Spruchdichter Hans Rosenplüt. Literatur und Leben im spätmittelalterlichen Nürnberg*, Stuttgart 1985, s. 213; K. Kellermann, *Abschied vom ›historischen Volkslied‹*..., s. 271–273, 356–360; G. Zeilinger, *Lebensformen im Krieg. Eine Alltags- und Erfahrungsgeschichte des süddeutschen Städtekriegs 1449/50*, Stuttgart 2007 („Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Beihefte”, Nr. 196), s. 133.

⁵⁷ Zarzuty w tej sprawie wysuwane przez margrabiego wobec Norymbergi zob. *Das funfft merkisch buech des Churfürsten Albrecht Achilles*, hrsg. v. C.A.H. Burkhardt, Jena 1857 („Quellensammlung für Geschichte des Hauses Hohenzollern”, Bd. 1), s. 182; D.J. Ward, *Scherz- und Spottlieder* [w:] *Handbuch des Volksliedes*, Bd. 1, s. 707.

kolońskim Dietrichem (tzw. Soester Fehde, 1444–1449)⁵⁸. Podczas wojny księżej (*Prälatenkrieg*) w Lüneburgu, w której uczestniczyły również patrycjat i cechy, tworzono pieśni opowiadające się za jedną lub drugą stroną konfliktu⁵⁹. Ich powstanie datuje się na lata 1455–1457. W Norymberdze okazją do powstania tego typu utworów stała się afera finansowa Nikolausa Muffela, wysokiego urzędnika finansowego, przy którym w 1468 r. znaleziono złote monety pochodzące z kasy miejskiej. W wyniku procesu w 1469 r. Muffel przyznał się do malwersacji finansowych i został skazany na karę śmierci przez powieszenie⁶⁰. Po wykonaniu wyroku autor pod pseudonimem Heinz Übertwerch stworzył prędko piosenkę obwiniającą niektórych członków rady, niechętnych Muffelowi, o zbrodnię sądową⁶¹.

Prześmiewcze krótkie utwory stawały się bronią w rywalizacji pomiędzy grupami czeladników. W Brunzwiku w XIV w. powstawały w środowisku tradycyjnie wrogo do siebie nastawionych czeladników kuśnierskich oraz kowalskich i szewskich⁶². Utwory takie tworzono także w trakcie tumultów miejskich, kiedy to władzę przejmowali przedstawiciele niezadowolonych grup społecznych. Fatalna sytuacja finansowa w Brunzwiku po przejściu władzy przez kolegium „dwudziestu czterech” z Ludeke Hollantem na czele w 1488 r. wywołała głosy krytyki. Niezadowoleni z nowej władzy zostali ukarani. Wydarzenie stało się pretekstem do powstania różnych prześmiewczych piosenek⁶³.

⁵⁸ Liliencron, Bd. 1, s. 401–410.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 466–480, nr 101–103; *Die Chroniken der niedersächsischen Städte. Lüneburg*, hrsg. v. W. Reinecke, Stuttgart 1931 („Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert”, Bd. 36), s. 396–409.

⁶⁰ G. Fouquet, *Die Affäre Niklas Muffel. Die Hinrichtung eines Nürnberger Patriziers im Jahre 1469*, „Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte” 1996, Bd. 83, s. 459–500.

⁶¹ Liliencron, Bd. 1, s. 561–566, nr 123b; E. Strassner, *Politische Relevanz „historischer Volkslieder”...*, s. 232–233; Th. Cramer, *Geschichte der deutschen Literatur...*, s. 322; I. Neugart, *Übertwerch, Heinz* [w:] *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, Bd. 9, Aufl. 2, hrsg. v. B. Wachinger u.a., Berlin–New York 1995, szp. 1203–1205; V. Honemann, *Politische Lieder und Sprüche im späten Mittelalter und der frühen Neuzeit*, „Die Musikforschung” 1997, Jg. 50, H. 4, s. 399.

⁶² H.L. Reimann, *Unruhe und Aufruhr im mittelalterlichen Braunschweig*, Braunschweig 1962 („Braunschweiger Werkstücke. Veröffentlichungen aus Archiv, Bibliothek und Museum der Stadt”, Bd. 28), s. 86.

⁶³ Liliencron, Bd. 2, Leipzig 1866, nr 184–187, s. 312–329; H. Blume, *Hermann Botes Ludeke-Holland-Lieder und ihre Überlieferung*, „Braunschweigisches Jahrbuch” 1985, Bd. 66, s. 57–77; W. Ehbrecht, *Die Braunschweiger Schicht von*

Tego rodzaju przyśpiewek powstawało tak wiele, że władze miejskie, chcąc utrzymać ład społeczny i polityczny w mieście, zaczęły stanowczo reagować. W związku z rosnącym konfliktem miast wendyjskich z Kampen, którego kupcy coraz częściej zaznaczali swoją obecność w Skanii, w 1355 r. rada miejska Kampen wniosła skargę na mieszczan ze Stralsundu, zarzucając im m.in. wykonywanie obraźliwych piosenek na mieszczan z Kampen⁶⁴. Około 1349 r. rada miejska Brunzswiku wydała zakaz zabaw i tańca, którym towarzyszyły sprośne piosenki⁶⁵.

Szydercze pieśni stały się orężem zwolenników Marcina Lutra podczas rozruchów w Stralsundzie w 1525 r. Wyśmiewano w nich nie tylko sakralne elementy wyposażenia kościołów (obrazy, rzeźby świętych, ołtarze i relikwiarze), ale także katolickich duchownych. Jedną z form represji było śpiewanie „by daghe und nachte” obraźliwych pieśni przed domami księży⁶⁶. Podobnie czynili przeciwnicy reformacji. W Gdańsku również wzrastała popularność tego typu utworów w miarę nasilania się konfliktów politycznych. Na przykład w początkowym okresie wojny trzynastoletniej powstała pieśń o buncie Martina Koggego z 1456 r. („Ein lied vom Koggen auffrur anno 1456”), a także pieśń przeciwko zakonowi krzyżackiemu

---

1488. *Ein Stadtkonflikt als Exempel für Mißgunst und Ehrgeiz in den städtischen Führungsfamilien* [w:] Hermann Bote. *Städtisch-hansischer Autor in Braunschweig 1488–1988. Beiträge zum Braunschweiger Bote-Kolloquium 1988*, hrsg. v. H. Blume, E. Rohse, Tübingen 1991, s. 120 (= *idem, Konsens und Konflikt. Skizzen und Überlegungen zur älteren Verfassungsgeschichte deutscher Städte*, hrsg. v. P. Johaneck, Köln–Weimar–Wien 2001 („Städteforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster, Reihe A: Darstellungen”, Bd. 56), s. 302).

⁶⁴ „Voertmer hebben sy leede ghedichtet, dy schendelic sin, vp vnse borghere, also wy vernoemen hebben”, *Codex diplomaticus Lubecensis. Lübeckisches Urkundenbuch*, Abth. 1: *Urkundenbuch der Stadt Lübeck*, Th. 3, Lübeck 1871, nr 232, s. 230; W. Foerste, *Das Niederdeutsche in der politischen Propaganda des 17. und 18. Jahrhunderts*, „Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung” 1941/1942, Jg. 67/68, s. 24; D.J. Ward, *Scherz- und Spottlieder...*, s. 707.

⁶⁵ „In reyen vnde in spele scal nement snode word, noch nenerhande rime spreken de iemende in sine ere gan; we des bedragen wert, deme wel it de rad also keren, dat it eme nicht euene kumpt”, *Urkundenbuch der Stadt Braunschweig*, Bd. 1: *Statute und Rechtebriefe 1227–1671*, hrsg. v. L. Hänselmann, Braunschweig 1873, s. 47, nr 39, § 73.

⁶⁶ E. Simon, *Fastnachtspiele inszenieren die Reformation. Luthers Kampf gegen Rom als populäre Bewegung in Fastnachtspielzeugnissen, 1521–1525* [w:] *Fastnachtspiele. Weltliches Schauspiel in literarischen und kulturellen Kontexten*, hrsg. v. K. Ridder, Tübingen 2009, s. 123.

(„Ein ander liedt von Ordensherren”)⁶⁷. O jeszcze jednym rymowanym utworze na temat Martina Koggego wspomniał Paul Pole w kronice pruskiej napisanej ok. 1532 r.⁶⁸ Pieśni z okresu tumultu gdańskiego 1525 r. układane zarówno przez zwolenników wprowadzenia luteranizmu (np. „Ein lied vom auffruhr, vom proy gedicht”, „Ein lied auff den Bentzenhauerschen thon vom auffruhr Anno 1525”), jak i stronnictwa katolickiego („Ein Lied im Aufruhr gedichtt wieder die Ewangelichen Anno 1526”) zachowały się w gdańskich kronikach Stenzela Bornbacha i Hansa Spatta⁶⁹. Jeden z takich utworów był skierowany przeciw Eberhardowi Ferberowi⁷⁰.

W Gdańsku miejscem szczególnie konfliktogennym, gdzie często padały obraźliwe słowa, był Dwór Artusa. W 1424 r. Peter Wartemberg oskarżył siedmiu mężczyzn o wrzucenie go do ognia w Dworze Artusa⁷¹. Ordynacja założenia bractwa św. Krzysztofa z 1485 r. zawierała wiele zapisów na temat obyczajowości. Jeden z nich nakazywał zachowanie „dwornego języka w śpiewie i zawołaniu”⁷². W XVI i XVII w. odnotowano liczne spory prawne

⁶⁷ SRP, Bd. 4, hrsg. v. Th. Hirsch, M. Töppen und E. Strehlke, Leipzig 1870, s. 647–649; zob. M. Töppen, *Volksthümliche Dichtungen, zumeist aus Handschriften des 15., 16. und 17. Jahrhunderts gesammelt. Ein Beitrag zur Geschichte der schönen Literatur der Provinz Preußen*, „Altpreußische Monatsschrift”, Bd. 9, 1872, H. 4, s. 293–299; W. Ziesemer, *Die Literatur des Deutschen Ordens in Preußen*, Breslau 1928, s. 123; H. Rauschnig, *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig. Von den Anfängen bis zur Auflösung der Kirchenkapellen*, Danzig 1931 („Quellen und Darstellungen zur Geschichte Westpreußens”, Bd. 15), s. 5.

⁶⁸ M. Töppen, *Volksthümliche Dichtungen...*, s. 299–300.

⁶⁹ PAN BG, Ms. 72, s. 364r–367v; M. Töppen, *Volksthümliche Dichtungen...*, s. 387–419.

⁷⁰ PAN BG, Ms. 72, s. 84v–85v; M. Töppen, *Volksthümliche Dichtungen...*, s. 386–387.

⁷¹ „Item notandum: Peter Wartemberg alias Casschuve incusavit hos infrascriptos pro eo, quod ipsum in curia Arturi truserunt in ignem: Andreas Schonebom, Jacob Schonezee, Colmensee, Niclas Steffan, Albrecht Schulte, Hans Westin, frater der Bankowsschen, Caspar Egertsson des wegers”, SRP, Bd. 4, s. 353; P. Simson, *Der Artushof in Danzig und seine Bruderschaften, die Banken*, Danzig 1900, s. 27; A.R. Chodyński, *Życie codzienne w gdańskim Dworze Artusa w XV–XVI wieku*, „Porta Aurea” 1992, t. 1, s. 54.

⁷² „Item welk man sitten wyl in der Lubesken banck, de zal ene hovessche munt hebben myt singen effte ropen, dar schande effte unwyllen aff kamen mach, unde holden Sunte Cristoffers broderschop in eren”, P. Simson, *Der Artushof in Danzig...*, s. 326; zob. też S. Selzer, *Trinkstuben als Orte der Kommunikation. Das Beispiel der Artushöfe im Preußenland (ca. 1350–1550)* [w:] *Geschlechtergesellschaften, Zunft-Trinkstuben und Bruderschaften in spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Städten. 40. Arbeitstagung in Pforzheim 16.–18. November 2001*,

dotyczące uchybienia czci zarówno mężczyzn, jak i kobiet⁷³. Konflikt Gregora Materny z Gdańskiem rozpoczął się od jego rzekomego oszustwa w handlu płótnem oraz zatargu w Londynie z Jacobem Harderem w 1488 r. i doprowadził do powstania grupy mszczących się rabusiów⁷⁴. Według XVI-wiecznej kroniki Melmanna w Dworze Artusa szyper Peter Harder wskutek nierozwiązanego sporu publicznie obraził Maternę⁷⁵. Należy pamiętać, że część Długiego Targu przed Dworem Artusa stała się zapewne już w XV w. zwyczajowym miejscem zawierania kontraktów między gdańszczanami a kupcami spoza Gdańska. Nieprzypadkowo zatem w miejscu tym w 1452 r. – ze względu na dużą liczbę ludzi – zostały publicznie obrażone żona Mattisa Steffena i jej siostra. Z listu rady Głównego Miasta Gdańska do wielkiego mistrza Ludwiga von Erlichshausen

---

hrsg. v. G. Fouquet, M. Steinbrink, G. Zeilinger, Ostfildern 2003 („Stadt in der Geschichte. Veröffentlichungen des Südwestdeutschen Arbeitskreises für Stadtgeschichtsforschung”, Bd. 30), s. 89.

⁷³ P. Simson, *Der Artushof in Danzig...*, s. 72–73.

⁷⁴ Na temat konfliktu zob. Th. Hirsch, *Danzig in den Zeiten Gregor und Simon Mattern's*, „Neue Preußische Provinzial-Blätter”, 1854, 2. Folge, Bd. 5, H. 2, s. 85–138; P. Simson, *Geschichte der Stadt Danzig*, Bd. 1, Danzig 1913, s. 344–348; H. Samsonowicz, *Rola Gdańska w życiu stanowym Prus Królewskich i w życiu politycznym Rzeczypospolitej* [w:] *Historia Gdańska*, t. 2, s. 269–274; J. Zdrenka, *Die Gebrüder Mattern und ihr Streit mit Danzig* [w:] *Das Preußenland als Forschungsaufgabe. Eine europäische Region in ihren geschichtlichen Bezügen. Festschrift für Udo Arnold zum 60. Geburtstag gewidmet von den Mitgliedern der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung*, hrsg. v. B. Jähnig, G. Michels, Lüneburg 2000 („Einzelschriften der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung”, Bd. 20), s. 549–561.

⁷⁵ „A[nn]o 1498 [poprawnie: 1488 – M.G.]: It[em] es ist geschehn, das Greger Materne hat eingeschiffet etliche packen flachs der herren schipper von Danczke, und sie haben ihm die packen auffgeloset, und er hat eine borse mehr gefunden, denn da sein soll, und der schipper schalt den Greger Maternen für einen schelm und vor einen dieb, und hieb ihn darzu lahm. Dieses klagete Greger Materne in Engelandt und der schipper bat, das sie ihn zu rechte weisen gen Danczke an den raht. Da sie nu gen Danczke kamen, da spottet der schipper Greger Maternen auf dem hoffe vor junckern und herren, darzu des honet ihm sehr, und wartet wieder auf den schipper, da er solt heimgehen des abends und hieb ihm wieder und er entweich aus der Stadt”, SRP, Bd. 5, s. 446, przyp. 1. Podobnie wydarzenia te opisał S. Grunau: „Gregor Matteredne in [kupca, domyślnie Jacoba Hardera – M.G.] anlangte umb auffrichtung seines schadens, darau er im gab spot zur antwort”, Grunau, Bd. 2, hrsg. v. M. Perlbach, R. Philippi, P. Wagner, Leipzig 1889 („Die preussischen Geschichtsschreiber des XVI. und XVII. Jahrhunderts”, Bd. 2), s. 386; zob. też J. Moźdżeń, *Obraz władz miejskich w dziejopisarstwie gdańskim przełomu XV i XVI wieku* [w:] *Władztwo komunalne w hanzeatyckich miastach Prus i Inflant w średniowieczu. Studia i materiały*, red. R. Czaja, J. Tandecki, Toruń 2022, s. 276.

wynika, że postępowanie sądowe w sprawie naruszenia dobrego imienia wszczęto przed wielkim mistrzem, władze miejskie zaś zostały zobowiązane do przesłuchania świadków⁷⁶. Ze względu na brak w kancelarii Głównego Miasta ksiąg ławniczych z tego okresu trudno stwierdzić, czy poprzedziło je postępowanie przed miejskim organem sądowniczym. Zeznanie pierwszych dwóch świadków, Jorghe Reychenawa i Jorghe Slochowa, wskazuje na rozpowszechnianie się pogłoski o prześmiewczych przyśpiewkach na temat Jorghe Reychenawa i Mattisa Steffena. Sprawca, czyli Mattis Tamme, zapytany przed Dworem Artusa o powód swojego działania, odpowiedział świadkom: „Nie śpiewałem o was, ale o tych kurwach sprzedających na rogu korzenie, żonie Mattisa Steffena i jej siostrze” (zob. Aneks źródłowy). Inni świadkowie, Heinrich Kakeram i Erdtmann, zeznali pod przysięgą, że słyszeli szyderczą piosenkę na ul. Mieszkańskiej (czyli w sąsiedztwie Długiego Targu), lecz nie wiedzieli, kto ją śpiewał.

Niniejszy list rady Głównego Miasta Gdańska z 1452 r. świadczy o funkcjonowaniu w wielkich miastach pruskich ochrony prawnej honoru kobiet. Zarówno w miastach cesarstwa niemieckiego, jak i w wielkich miastach pruskich, naruszenia honoru stanowiły dużą część przestępstw. Obok poczucia honoru indywidualnego ukształtował się w miastach późnośredniowiecznych honor grupowy różnego rodzaju korporacji: bractw religijnych, cechów, a także rad miejskich. Z treści listu wynika również, że w życiu codziennym miasta duże znaczenie miało śpiewanie różnego rodzaju przyśpiewek. Opisywały nie tylko stosunki międzyludzkie – jak w niniejszym przypadku, ale stały się XIV–XVI w. do czasu rozpowszechnienia druku ważnym narzędziem walki politycznej w niemieckich i pruskich miastach.

---

⁷⁶ GStA PK, XX. HA, Ordensbriefarchiv, nr 11380.

Aneks źródłowy⁷⁷

[Gdańsk], 29 I 1452

Rada [Głównego] Miasta Gdańska donosi wielkiemu mistrzowi zakonu krzyżackiego Ludwigowi von Erlichshausen o zeznaniach mieszczan gdańskich przed tamtejszym sądem ławniczym, z których wynika, że Matthes Tamme śpiewał obraźliwą piosenkę o żonie Mattisa Steffena i jej siostrze.

Oryg.: *Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, XX. HA, Ordensbriefarchiv, nr 11380, papier, szer. 317 mm, dł. 219 mm, || 31 mm. Filigran: trójwzgórze, na środkowym najwyższym pagórku dwukonturowy krzyż, dł. 101 mm, szer. 27 mm. In dorso nota archiwalna z XVI–XVII w.: Vom schandtliedt. In dorso resztki pieczęci sekretnej Głównego Miasta Gdańska w zielonym wosku, ø 54 mm (F.A. Voßberg, *Münzen und Siegel der preußischen Städte Danzig, Elbing, Thorn, so wie der Herzöge von Pommerellen im Mittelalter*, Berlin 1841, s. 7 i Taf. II, h; C. Knetsch, *Die Siegel der Stadt Danzig bis zum Untergange ihrer Selbständigkeit*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins”, 1904, H. 47, s. 104–105 i Taf. I, 4), ślady po kustodii i nacięcia na niezachowany pasek wzmacniający.*

Regest: *E. Joachim, W. Hubatsch, Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525, p. 1: Regesten zum Ordensbriefarchiv. Vol. 1: 1198–1454, Hbd. 2: (1433–1454), Göttingen [1949], s. 739, nr 11380.*

In dorso: Deme gar erwirdigen und grosmechtigen heren, heren Lodewigk von Erlichshausen¹, homeister Dewthsches Ordens, unsirem gnedigen, gunstigen, liben heren mit aller erwirdikeyth.

Demuttige befulunge unsir gutwilligen bereyten steten dinste zcu Euwir groszmechtigen forstlichen gnaden steten vorentfangen. Erwirdiger und groszmechtiger, gnediger, gunstiger, liber here! Wir bitten Euwir Gnade demuttig lich wissen, das vor uns in sitczenden rath synt gekomen die erbaren richter und scheppen der vorberurten stadt Dantczik und haben mit sich gebracht eyn

⁷⁷ W aneksie źródłowym zastosowano zasady instrukcji wydawniczej: A. Wolff, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI w.*, „Studia Źródłoznawcze” 1957, t. 1, s. 155–184.

schriftlich gezugnisse vor en geschen in gerichte am obendea Assumpcionis Marie nehest vorgangen [14 I 1452] lutende von worten czu worten, also hirnachfolget in schriftten Jorghe Reychenaw und Jorghe Slochow haben mit yren uffgerichteten fyngeren gescabites eydes czu den hilligen geschworen und beczu^eget, das der vorbenante Jorghe Reychenow vor dem Koningkartus hoffte² sprach czu Mattis Tammen, also: „Mattis, ir habet von mir und von Mattis Steffens husfrouwen, der gutten frouwen, eyn lyeth gesungen. Worumme hot ir das geton?“ Dorczu der vorscrevene Mattis Tamme wider antworte: „Ich habe von euch nicht gesungen, sunder von den scynckenden croden huren uffm orte, von Mattis Steffens husfrouwe und irer swester“. Deszgeleiches sint ouch vor gerichte gekomen Hynrich Kakeram und Erdtman eyn schroter und haben ouch mit eren uffgerichteten vingeren gescabites eydes czu den hilligen geschworen und gezuget, das sy eyn lyeth von dem lynden loube bey nachtsloffender czeit in der Byerhalseschen gasse³ haben horen syngen, das schentlich genug luwte, sunder wer is sangk, des en wissen sie nicht. Also dis vor uns von richter und scheppen gehegtesdinge vorbenantes bekandt und gezuget ist, also czugen und bekennen wir is vortan vor Euwir Groszwirdigen Herlicheit mit dissem unsirm brieffe der ingeczugnisse der warhey undir unsir stadt Dantczik secret ist vorsegelt und gescreven am tage Decolacionis sancti Johannis anno etc. LII° [29 I 1452].

Euwir gnaden demuttige burgermeistere und rathmanne der stat Dantczik

a Dalej niedokończony wyraz: /-Visitacio-/.

¹ Ludwig von Erlichshausen (zm. 1467), kompan komtura brandenburskiego (pokarmińskiego), następnie kompan wielkiego mistrza Paula von Rusdorf, wójt w Laskach i Grabinach 1440–1442, wójt w Lipienku w komturstwie kowalewskim 1442–1446, komtur gniewski 1446–1449, wielki mistrz zakonu krzyżackiego od 1450 (B. Jähnig, Ludwig von Erlichshausen (Ellichshausen) [w:] *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190–2012*, Aufl. 2, hrsg. v. U. Arnold, Weimar 2014 („Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens”, Bd. 40: „Veröffentlichungen der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens”, Bd. 6), s. 134–142).

² Dwór Artusa, budynek przy Długim Targu w Gdańsku będący od około połowy XIV w. miejscem spotkań gildii kupieckiej (E. Keyser, *Die Baugeschichte der Stadt Danzig*, hrsg. v. E. Bahr, Köln–Wien 1972 („Ostmitteleuropa in Vergangenheit und

Gegenwart“, Bd. 14), s. 143–153; *Katalog zabytków sztuki. Miasto Gdańsk, cz. 1: Główne Miasto. Tekst*, red. B. Roll, I. Strzelecka Warszawa 2006, s. 48–60).

³ *Ul. Mieszcząńska (Berholdsche Gasse, od 1415 r. Birhalssche Gasse), położona w Głównym Mieście Gdańsku pomiędzy ciągiem Długiego Targu i ul. Ogarnej* (W. Stephan, *Die Strassennamen Danzigs, Danzig 1911* („*Quellen und Darstellungen zur Geschichte Westpreussens*“, Bd. 7), s. 19; E. Keyser, *Die Baugeschichte der Stadt Danzig*, hrsg. v. E. Bahr, Köln–Wien 1972 („*Ostmitteleuropa in Vergangenheit und Gegenwart*“, Bd. 14), s. 126).

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Gdańsku

Archiwum Miasta Gdańska

Cechy: 300, C/23; 300, C/57; 300, C/456; 300, C/662; 300, C/1005; 300, C/1145.

Bibliotheca Archivi: 300, R/O, nr 2.

Edykty i zarządzenia: 300, 93/25.

Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz

GStA PK, XX. HA, Ordensbriefarchiv, nr 11380.

Polska Akademia Nauk – Biblioteka Gdańska

PAN BG, Ms. 72.

Źródła drukowane

Die ältesten Hamburgischen Zunftrollen und Brüderschaftsstatuten, hrsg. v. O. Rüdiger, Hamburg 1874.

Die Chroniken der niedersächsischen Städte. Lüneburg, hrsg. v. W. Reinecke, Stuttgart 1931. („*Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert*“, Bd. 36).

Codex diplomaticus Brandenburgensis. Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Quellenschriften für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihrer Regenten, Bd. 9, hrsg. v. A.F. Riedel, Berlin 1849.

Codex diplomaticus Lubecensis. Lübeckisches Urkundenbuch, Abth. 1: *Urkundenbuch der Stadt Lübeck*, Th. 3, Lübeck 1871.

Codex diplomaticus Warmienses oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands, Bd. 1: *Urkunden der Jahre 1231–1340*, hrsg. v. C.P. Woelky, J.M. Saage, Mainz 1860.

- Fahne A., *Die Grafschaft und freie Reichsstadt Dortmund*, Bd. 3: *Statutarrecht und Rechtsalterthümer der freien Reichsstadt Dortmund*, Köln–Bonn 1855.
- Frensdorff F., *Dortmunder Statuten und Urtheile*, Halle a.S. 1882 („Hansische Geschichtsquellen”, Bd. 3).
- Das funfft merkisch buech des Churfürsten Albrecht Achilles*, hrsg. v. C.A.H. Burkhardt, Jena 1857 („Quellensammlung für Geschichte des Hauses Hohenzollern”, Bd. 1).
- Gdańska kronika Bernta Stegmanna (1528)*, wyd. J. Mozdzeń, współpr. K. Stöbener, M. Sumowski, Toruń 2019 („Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Fontes”, t. 117).
- Das Hamburger Ordeelbook von 1270 samt Schiffrecht nach der Handschrift von Fredericus Varendorp von 1493 (Kopenhagener Codex)*, hrsg. v. F. Eichler, Hamburg 2005.
- Die historischen Volkslieder der Deutschen vom 13. bis 16. Jahrhundert*, gesamm. von R. von Liliencron, Bd. 1, Leipzig 1865.
- Księga ławnicza Starego Miasta Torunia (1428–1455)*, cz. 2: (1444–1456), wyd. K. Ciesielska, J. Tandecki, Toruń 1993 („Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Fontes”, t. 76).
- Peter Eschenloer's, Stadtschreibers zu Breslau, Geschichten der Stadt Breslau oder Denkwürdigkeiten seiner Zeit von Jahre 1440 bis 1479*, Bd. 1, hrsg. v. J.G. Kunisch, Breslau 1827.
- Preußisches Urkundenbuch*, Bd. 4: (1346–1351), hrsg. v. H. Koeppen, Marburg 1960.
- Renner J., *Chronica der Stadt Bremen*, T. 1, hrsg. v. L. Klink, Bremen 1995.
- Scheltbriefe und Schandbilder. Ein Rechtsbehelf aus dem 15. und 16. Jahrhundert*, gesamm. von O. Hupp, München–Regensburg 1930.
- Scriptores Rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*, Bd. 4, hrsg. v. Th. Hirsch, M. Töppen und E. Strehlke, Leipzig 1870; Bd. 5, hrsg. v. Th. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, Leipzig 1874.
- Simon Grunau's Preussische Chronik*, Bd. 2, hrsg. v. M. Perlbach, R. Philippi, P. Wagner, Leipzig 1889 („Die preussischen Geschichtsschreiber des XVI. und XVII. Jahrhunderts”, Bd. 2); Bd. 3, hrsg. v. P. Wagner, Leipzig 1896 („Die preussischen Geschichtsschreiber des XVI. und XVII. Jahrhunderts”, Bd. 3).
- Urkundenbuch der Stadt Braunschweig*, Bd. 1: *Statute und Rechtebriefe 1227–1671*, hrsg. v. L. Hänselmann, Braunschweig 1873.

Literatura przedmiotu

- Anderson B.S., Zinsser J.P., *Eine eigene Geschichte. Frauen in Europa*, Bd. 1: *Verschüttete Spuren. Frühgeschichte bis 18. Jahrhundert*, Zürich 1992.
- Baeumer M.L., *Die Reformation als Revolution und Aufruhr*, Frankfurt am Main 1991 („Forschungen zur Literatur- und Kulturgeschichte”, Bd. 30).
- Bebermeyer G., *Schmähschrift (Streitschrift)* [w:] *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*, Bd. 3: *P-Sk*, hrsg. v. W. Kohlschmidt, W. Mohr, Aufl. 2, Berlin–New York 1977, s. 665–678.
- Bettoni A., *Die Diffamation und die Wahrung des guten Namens in der Rechtslehre des ius commune* [w:] *Ehre und Recht. Ehrkonzepte, Ehrverletzungen und Ehrverteidigungen vom späten Mittelalter bis zur Moderne*, hrsg. v. S. Kesper-Biermann, U. Ludwig, A. Ortman, Magdeburg 2011, s. 41–55.
- Blockmans W., *Die Abgrenzung der Privatsphäre in holländischen Städten im 15. Jahrhundert* [w:] *Der weite Blick des Historikers. Einsichten in Kultur-, Landes- und Stadtgeschichte. Peter Johaneck zum 65. Geburtstag*, hrsg. v. W. Ehbrecht, A. Lampen, F.-J. Post, M. Siekmann, Köln–Weimar–Wien 2002, s. 387–398.
- Blume H., *Hermann Botes Ludeke-Holland-Lieder und ihre Überlieferung*, „Braunschweigisches Jahrbuch” 1985, Bd. 66, s. 57–77.
- Bogucka M., *Walki społeczne w Gdańsku w XVI wieku* [w:] *Szkice z dziejów Pomorza*, t. 1: *Pomorze średniowieczne*, red. G. Labuda, Warszawa 1958, s. 369–448.
- Bogucka M., *Gdańsk jako ośrodek produkcyjny w XIV–XVII wieku*, Warszawa 1962.
- Bogucka M., *Przemiany społeczne i walki społeczno-polityczne w XV i XVI w.* [w:] *Historia Gdańska*, t. 2: *1454–1633*, red. E. Cieślak, Gdańsk 1982, s. 208–259.
- Brendich R.W., *Die Liedpublizistik im Flugblatt des 15. bis 17. Jahrhunderts*, Bd. 1: *Abhandlung*, Baden-Baden 1974 („Bibliotheca Bibliographica Aureliana”, Vol. 55).
- Burghartz S., *Kein Ort für Frauen? Städtische Gerichte im Spätmittelalter* [w:] *Auf der Suche nach der Frau im Mittelalter. Fragen, Quellen, Antworten*, hrsg. v. B. Lundt, München 1991, s. 49–64.
- Chodyński A.R., *Życie codzienne w gdańskim Dworze Artusa w XV–XVI wieku*, „Porta Aurea” 1992, t. 1, s. 51–65.

- Cramer Th., *Geschichte der deutschen Literatur im späten Mittelalter*, München 1990 („Geschichte der deutschen Literatur im Mittelalter“, Bd. 3).
- Diener-Staeckling A., *Repräsentativ und untrennbar verbunden – Prozession und Musik als feststehender Bestandteil der mittelalterlichen Ratswahl* [w:] *Prozessionen und ihre Gesänge in der mittelalterlichen Stadt. Gestalt – Hermeneutik – Repräsentation*, hrsg. v. H. Buchinger, D. Hiley, S. Reichert, unter Mitarb. von F. Würsch, Regensburg 2017 („Forum Mittelalter. Studien“, Bd. 13), s. 161–172.
- Dilcher G., *Ordnung der Ungleichheit. Haus, Stand, Geschlecht* [w:] *Frauen in der Geschichte des Rechts. Von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*, hrsg. v. U. Gerhard, München 1997, s. 55–72.
- Dinges M., *Die Ehre als Thema der Stadtgeschichte. Eine Semantik im Übergang vom Ancien Régime zur Moderne*, „Zeitschrift für Historische Forschung“ 1989, Bd. 16, Nr. 4, s. 409–440.
- Dinges M., »Weiblichkeit« in »Männlichkeitsritualen«? *Zu weiblichen Taktiken im Ehrenhandel in Paris im 18. Jahrhundert*, „Francia“ 1991, Bd. 18, H. 2, s. 71–98.
- Dinges M., *Die Ehre als Thema der historischen Anthropologie. Bemerkungen zur Wissenschaftsgeschichte und zur Konzeptualisierung* [w:] *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, hrsg. v. K. Schreiner, G. Schwerhoff, Köln–Weimar–Wien 1995 („Norm und Struktur. Studien zum sozialen Wandel in Mittelalter und früher Neuzeit“, Bd. 5), s. 29–62.
- Dinges M., *Ehre und Geschlecht in der Frühen Neuzeit* [w:] *Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, hrsg. v. S. Backmann, H.-J. Künast, S. Ullmann, B.A. Tlusty, Berlin 1998 („Colloquia Augustana“, Bd. 8), s. 123–147.
- Dünnebeil S., *Die Lübecker Zirkel-Gesellschaft. Formen der Selbstdarstellung einer städtischen Oberschicht*, Lübeck 1996 („Veröffentlichungen zur Geschichte der Hansestadt Lübeck“, Reihe B, Bd. 27).
- Ehbrecht W., *Die Braunschweiger Schicht von 1488. Ein Stadtkonflikt als Exempel für Mißgunst und Ehrgeiz in den städtischen Führungsfamilien* [w:] *Hermann Bote. Städtisch-hansischer Autor in Braunschweig 1488–1988. Beiträge zum Braunschweiger Bote-Kolloquium 1988*, hrsg. v. H. Blume, E. Rohse, Tübingen 1991, s. 109–132.
- Ehbrecht W., *Die Braunschweiger Schicht von 1488. Ein Stadtkonflikt als Exempel für Mißgunst und Ehrgeiz in den städtischen Führungsfamilien* [w:] *idem, Konsens und Konflikt. Skizzen und*

- Überlegungen zur älteren Verfassungsgeschichte deutscher Städte, Köln–Weimar–Wien 2001* („Städteforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster“, Reihe A: Darstellungen, Bd. 56, hrsg. v. P. Johanek), s. 292–313.
- Foerste W., *Das Niederdeutsche in der politischen Propaganda des 17. und 18. Jahrhunderts*, „Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung“ 1941/1942, Jg. 67/68, s. 22–78.
- Fouquet G., *Die Affäre Niklas Muffel. Die Hinrichtung eines Nürnberger Patriziers im Jahre 1469*, „Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte“ 1996, Bd. 83, s. 459–500.
- Fuchs P.-R., *Um die Ehre. Westfälische Beleidigungsprozesse vor dem Reichskammergericht (1525–1805)*, Paderborn 1999 („Forschungen zur Regionalgeschichte“, Bd. 28).
- Garnier C., *Injurien und Satisfaktion. Zum Stellenwert rituellen Handelns in Ehrkonflikten des spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Adels*, „Zeitschrift für Historische Forschung“ 2002, Bd. 29, H. 4, s. 525–560.
- González Athenas M., *Kölner Zunfthandwerkerinnen 1650–1750. Arbeit und Geschlecht*, Kassel 2010.
- Groth A., *Statut elbląskiego cechu sprzedawców ryb 1465–1616*, „Rocznik Elbląski“ 2022, t. 32, s. 197–208.
- Hähnsen F., *Geschichte der Kieler Handwerksämter. Ein Beitrag zur Schleswig-Holsteinischen Gewerbegeschichte*, Kiel 1920 („Mitteilungen der Gesellschaft für Kieler Stadtgeschichte“, Nr. 30).
- Hemmie D.M.H., *Ungeordnete Unzucht. Prostitution im Hanse- raum (12.–16. Jahrhundert). Lübeck – Bergen – Helsingør*, Köln–Weimar–Wien 2007 („Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte“, Neue Folge, Bd. 57).
- Hirsch Th., *Danzig in den Zeiten Gregor und Simon Mattern's*, „Neue Preußische Provinzial-Blätter“ 1854, 2. Folge, Bd. 5, H. 1, s. 24–42; H. 2, s. 85–138
- Hirsch Th., *Danzigs Handels- und Gewerbsgeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Leipzig 1858.
- Honemann V., *Politische Lieder und Sprüche im späten Mittelalter und der frühen Neuzeit*, „Die Musikforschung“ 1997, Jg. 50, H. 4, s. 399–421.
- Honemann V., *Vorformen des Einblattdruckes. Urkunden – Schrift- tafeln – Textierte Tafelbilder – Anschläge – Einblatthandschriften [w:] Einblattdrucke des 15. und frühen 16. Jahrhunderts. Probleme, Perspektiven, Fallstudien*, hrsg. v. V. Honemann, S. Griese, F. Eisermann, M. Ostermann, Tübingen 2000, s. 1–43.

- Honemann V., *Herzog Casimir von Pommern und Busse von Erxleben: Zwei politische Lieder des deutschen Spätmittelalters im Vergleich* [w:] *Gattungen und Formen des europäischen Liedes vom 14. bis zum 16. Jahrhundert. Internationale Tagung vom 9. bis 12. Dezember 2001 in Münster*, hrsg. v. M. Zywiets, V. Honemann, Ch. Bettels, Münster–New York–München–Berlin 2005 („Studien und Texte zum Mittelalter und zur frühen Neuzeit”, Bd. 8), s. 71–88.
- Honemann V., *Herzog Casimir von Pommern und Busse von Erxleben: Zwei politische Lieder des deutschen Spätmittelalters im Vergleich* [w:] V. Honemann, *Literaturlandschaften. Schriften zur deutschsprachigen Literatur im Osten des Reiches*, Frankfurt am Main 2008 („Medieval to Early Modern Cultur / Kultureller Wandel vom Mittelalter zur Frühen Neuzeit”, Bd. 11, hrsg. v. R. Suntrup u.a.), s. 227–245.
- Irsigler F., *Die wirtschaftliche Stellung der Stadt Köln im 14. und 15. Jahrhundert. Strukturanalyse einer spätmittelalterlichen Exportgewerbe- und Fernhandelsstadt*, Wiesbaden 1979 („Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Beihefte”, Nr. 65).
- Jähniß B., *Ludwig von Erlichshausen (Ellrichshausen)* [w:] *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190–2012*, Aufl. 2, hrsg. v. U. Arnold, Weimar 2014 („Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens”, Bd. 40: *Veröffentlichungen der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens*, Bd. 6), s. 134–142.
- Jasiński T., *Spory i konflikty miast z komturami krzyżackimi* [w:] *Zakon krzyżacki a społeczeństwo państwa w Prusach*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1995 („Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, R. 86, z. 3), s. 51–66.
- Joachim E., Hubatsch W., *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525*, p. 1: *Regesten zum Ordensbriefarchiv*, Vol. 1: 1198–1454, Hbd. 2: (1433–1454), Göttingen [1949].
- Kaczor D., *Przestępczość kryminalna i wymiar sprawiedliwości w Gdańsku w XVI–XVIII wieku*, Gdańsk 2005 („Gdańskie Studia z Dziejów Nowożytnych”, Vol. 2).
- Kamińska K., *Prawo chełmińskie w świetle najstarszych ksiąg miejskich Chełmna i Torunia (XIV i XV w.)* [w:] *Studia Culmensia Historico-Juridica, czyli Księga pamiątkowa 750-lecia prawa chełmińskiego*, t. 1, red. Z. Zdrójkowski, Toruń 1990, s. 335–360.

- Karpiński A., *Kobieta w mieście polskim w drugiej połowie XVI i w XVII wieku*, Warszawa 1995.
- Katalog zabytków sztuki. Miasto Gdańsk*, cz. 1: *Główne Miasto. Tekst*, red. B. Roll, I. Strzelecka, Warszawa 2006.
- Kellermann K., *Abschied vom ›historischen Volkslied‹. Studien zu Funktion, Ästhetik und Publizität der Gattung historisch-politische Ereignisdichtung*, Tübingen 2000 („Hermaea. Germanistische Forschungen, Neue Folge”, Bd. 90).
- Kerth S., *Der gute Grund. Modelle für Kriegsbegründungen in Liedern und Reimpaarsprüchen des 15. und 16. Jahrhunderts* [w:] *Der Krieg im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit: Gründe, Begründungen, Bilder, Bräuche, Recht*, hrsg. v. H. Brunner, Wiesbaden 1999 („Imagines medii aevi. Interdisziplinäre Beiträge zur Mittelalterforschung”, Bd. 3), s. 229–262.
- Keyser E., *Die Baugeschichte der Stadt Danzig*, hrsg. v. E. Bahr, Köln–Wien 1972 („Ostmitteleuropa in Vergangenheit und Gegenwart”, Bd. 14).
- Kizik E., *Uroczyste wjazdy królów polskich i członków ich rodzin do Gdańska od drugiej połowy XV do XVIII w.* [w:] *Król jedzie! Wizyty władców polskich w Gdańsku XV–XVIII w. Katalog wystawy czynnej w Muzeum Gdańska od 6 lipca do 30 października 2018 r.*, t. 1: *Eseje*, red. *idem*, Gdańsk 2018, s. 32–55.
- Kluge A., *Zünfte*, Stuttgart 2009.
- Knetsch C., *Die Siegel der Stadt Danzig bis zum Untergange ihrer Selbständigkeit*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins” 1904, H. 47, s. 97–119.
- Korczak-Siedlecka J., *Czy chłop miał honor? Zastosowanie kategorii honoru w badaniach nad społeczeństwem nowożytnym*, „Kwartalnik Historyczny” 2018, R. 125, nr 3, s. 633–655.
- Korczak-Siedlecka J., *Przemoc i honor w życiu społecznym wsi na Mierzei Wiślanej w XVI–XVII wieku*, Toruń 2021.
- Kropidłowski Z., *Statut elbląskiego bractwa tragarzy piwa ważnym świadectwem rozwoju ruchu brackiego* [w:] *W kręgu badań Profesora Stanisława Gierszewskiego. Sesja naukowa poświęcona pamięci Profesora Stanisława Gierszewskiego*, red. A. Groth, Gdańsk 1995, s. 67–93.
- Krug-Richter B., *Von nackten Hummeln und Schandpflastern. Formen und Kontexte von Rauf- und Ehrenhändeln in der westfälischen Gerichtsherrschaft Canstein um 1700* [w:] *Streitkulturen. Gewalt, Konflikt und Kommunikation in der ländlichen Gesellschaft*

- (16.–19. Jahrhundert), hrsg. v. M. Eriksson, B. Krug-Richter, Köln–Weimar–Wien 2003 („Potsdamer Studien zur Geschichte der ländlichen Gesellschaft”, Bd. 2), s. 269–307.
- Leguay J.-P., *Ein Fall von Notzucht im Mittelalter: Die Vergewaltigung der Margot Simmonet* [w:] *Die sexuelle Gewalt in der Geschichte*, hrsg. v. A. Corbin, Berlin 1992, s. 11–28.
- Loetz F., *Sexualisierte Gewalt 1500–1850. Plädoyer für eine historische Gewaltforschung*, Frankfurt–New York 2012 („Campus Historische Studien”, Bd. 68).
- Löther A., *Prozessionen in spätmittelalterlichen Städten. Politische Partizipation, obrigkeitliche Inszenierung, städtische Einheit*, Köln–Weimar–Wien 1999 („Norm und Struktur. Studien zum sozialen Wandel in Mittelalter und früher Neuzeit”, Bd. 12).
- Mänd A., *Avenues of Approach: The Street as Ceremonial Space in Late Medieval Livonian Festival* [w:] *Die Strasse. Zur Funktion und Perception öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch Krems an der Donau, 2. und 3. Oktober 2000*, hrsg. v. G. Jaritz, Wien 2001 („Forschungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters und der Frühen Neuzeit. Diskussionen und Materialien”, Nr. 6), s. 167–181.
- Manikowska H. (współpr. P. Okniński), *Przeszłość osobista i tożsamość wspólnotowa. Formy i treści memorii w późnym średniowieczu* [w:] *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, t. 2, red. H. Manikowska, Warszawa 2018, s. 272–332.
- Mazo Karras R., *Sexualität im Mittelalter*, übers. von W. Hartung, Düsseldorf 2006.
- Michelsen A.L.J., *Der ehemalige Oberhof zu Lübeck und seine Rechtsprüche*, Allen 1969 (Neudruck der Ausg. Hamburg–Altona 1839).
- Możdżeń J., *The Beginnings of the Reformation in the Light of Gdańsk and Königsberg Chroniclers of the First Half of the 16th Century. The Activity of the First Reformers*, „Zapiski Historyczne” 2017, t. 82, z. 1, s. 71–96.
- Możdżeń J., *Obraz władz miejskich w dziejopisarstwie gdańskim przełomu XV i XVI wieku* [w:] *Władztwo komunalne w hanzeatyckich miastach Prus i Inflant w średniowieczu. Studia i materiały*, red. R. Czaja, J. Tandecki, Toruń 2022, s. 231–297.
- Müller U., *Untersuchungen zur politischen Lyrik des deutschen Mittelalters*, Göppingen 1974 („Göppinger Arbeiten zur Germanistik”, Nr. 55/56).

- Müller U., »Historisches« Volkslied. Überlegungen zu einem verfehlten Terminus [w:] *Historische Volksmusikforschung. Bericht über die 4. Arbeitstagung der Studiengruppe zur Erforschung und Edition historischer Volksmusikquellen im International Folk Music Council vom 7. bis 12. April 1975 in Kazimierz Dolny*, hrsg. v. L. Bielawski, A. Mauerhofer, W. Suppan, Kraków 1979, s. 111–120.
- Müller-Wirthmann B., *Raufhändler. Gewalt und Ehre im Dorf* [w:] *Kultur der einfachen Leute. Bayerisches Volksleben vom 16. bis zum 19. Jahrhundert*, hrsg. v. R. van Dülmen, München 1983, s. 79–110.
- Münch E., *Vollrat von der Lühe 1549: Straßenräuber und Mörder oder Opfer der Rostocker Justiz. Zwei historische Lieder und ihr geschichtlicher Hintergrund*, „Hansische Geschichtsblätter“ 1999, Jg. 117, s. 53–91.
- Münch E., *Vollrat von der Lühe 1549: Straßenräuber und Mörder oder Opfer der Rostocker Justiz. Zwei historische Lieder und ihr geschichtlicher Hintergrund* [w:] *Adel – Bürger – Bauern. Lebenswelten in Mecklenburg seit dem Mittelalter*, hrsg. v. M. Buchsteiner u.a., Berlin–Brandenburg 2017, s. 67–109.
- Neugart I., *Übertwerch, Heinz* [w:] *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, Bd. 9, Aufl. 2, hrsg. v. B. Wachinger u.a., Berlin–New York 1995, szp. 1203–1205.
- Neumann S., *Der gerichtliche Zweikampf: Gottesurteil – Wettstreit – Ehrensache*, Ostfildern 2010 („Mittelalter-Forschungen“, Bd. 31).
- Neumann S., *Vom Gottesurteil zur Ehrensache? Deutungsvarianten des gerichtlichen Zweikampfes im Mittelalter* [w:] *Das Duell. Ehrenkämpfe vom Mittelalter bis zur Moderne*, hrsg. v. U. Ludwig, B. Krug-Richter, G. Schwerhoff, Konstanz 2012 („Konflikte und Kultur – Historische Perspektiven“, Bd. 23), s. 93–104.
- Nolte C., *Frauen und Männer in der Gesellschaft des Mittelalters*, Darmstadt 2011.
- Ortalli G., *Games in the Street* [w:] *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch Krems an der Donau, 2. und 3. Oktober 2000*, hrsg. v. G. Jaritz, Wien 2001 („Forschungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters und der Frühen Neuzeit. Diskussionen und Materialien“, Nr. 6), s. 183–196.
- Peters U., *Literatur in der Stadt. Studien zu den sozialen Voraussetzungen und kulturellen Organisationsformen städtischer Literatur*

- im 13. und 14. Jahrhundert*, Tübingen 1983 („Studien und Texte zur Sozialgeschichte der Literatur“, Bd. 7).
- Peterson M., *Drinking in the Streets: The Street as a Public Space for the Sale and Consumption of Alcohol* [w:] *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch Krems an der Donau, 2. und 3. Oktober 2000*, hrsg. v. G. Jaritz, Wien 2001 („Forschungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters und der Frühen Neuzeit. Diskussionen und Materialien“, Nr. 6), s. 197–203.
- Rath B., *Prostitution und spätmittelalterliche Gesellschaft im österreichisch-süddeutschen Raum* [w:] *Frau und spätmittelalterlicher Alltag. Internationaler Kongress Krems an der Donau, 2. bis 5. Oktober 1984*, hrsg. v. H. Appelt, Wien 1986 („Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse“, Bd. 473: *Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs*, Nr. 9), s. 553–571.
- Rauschnig H., *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig. Von den Anfängen bis zur Auflösung der Kirchenkapellen*, Danzig 1931 („Quellen und Darstellungen zur Geschichte Westpreußens“, Bd. 15).
- Reichel J., *Der Spruchdichter Hans Rosenplüt. Literatur und Leben im spätmittelalterlichen Nürnberg*, Stuttgart 1985.
- Reichert S., *Im Schatten der Katedrale? Spätmittelalterliche Fronleichnamsprozessionen in Trier und Osnabrück* [w:] *Prozessionen und ihre Gesänge in der mittelalterlichen Stadt. Gestalt – Hermeneutik – Repräsentation*, hrsg. v. H. Buchinger, D. Hiley, S. Reichert, unter Mitarb. von F. Würsch, Regensburg 2017 („Forum Mittelalter. Studien“, Bd. 13), s. 173–185.
- Reimann H.L., *Unruhe und Aufruhr im mittelalterlichen Braunschweig*, Braunschweig 1962 („Braunschweiger Werkstücke. Veröffentlichungen aus Archiv, Bibliothek und Museum der Stadt“, Bd. 28).
- Rive F., *Die Vormundschaft im deutschen Rechts des Mittelalters*, Abt. 1, Braunschweig 1866 („Geschichte der deutschen Vormundschaft“, Bd. 2, Abt. 1).
- Ruh K., *Versuch einer Begriffsbestimmung von ‚städtischer Literatur‘ im deutschen Spätmittelalter* [w:] *Über Bürger, Stadt und städtische Literatur im Spätmittelalter. Bericht über Kolloquien der Kommission zur Erforschung der Kultur des Spätmittelalters 1975–1977*, hrsg. v. J. Fleckenstein, K. Stackmann, Göttingen 1980 („Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-historische Klasse“, Folge 3, Nr. 121), s. 311–328.

- Rüther S., *Prestige und Herrschaft. Zur Repräsentation der Lübecker Ratsherren in Mittelalter und Früher Neuzeit*, Köln–Weimar–Wien 2003 („Norm und Struktur. Studien zum sozialen Wandel in Mittelalter und früher Neuzeit”, Bd. 16).
- Salmen W., *Vom Musizieren in der spätmittelalterlichen Stadt [w:] Das Leben in der Stadt des Spätmittelalters. Internationaler Kongress Krems an der Donau 20. bis 23. September 1976*, hrsg. v. H. Kühnel, Aufl. 2, Wien 1980 („Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte”, Bd. 325: *Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs*, Nr. 2), s. 77–88.
- Samsonowicz H., *Rola Gdańska w życiu stanowym Prus Królewskich i w życiu politycznym Rzeczypospolitej [w:] Historia Gdańska*, t. 2: *1454–1655*, red. E. Cieślak, Gdańsk 1982, s. 260–288.
- Sauermann D., *Das historisch-politische Lied [w:] Handbuch des Volksliedes*, Bd. 1: *Die Gattungen des Volksliedes*, hrsg. v. R.W. Brednich, L. Röhrich, W. Suppan, München 1973 („Motive. Freiburger folkloristische Forschungen”, Bd. 1/I), s. 293–322.
- Scheutz M., *Stadt und Gewalt im Blick historischer Forschung [w:] Stadt und Gewalt*, hrsg. v. E. Gruber, A. Weigl, Innsbruck 2016 („Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas”, Bd. 26), s. 19–57.
- Schubert E., *Räuber, Henker, arme Sünder. Verbrechen und Strafe im Mittelalter*, Darmstadt 2007.
- Schuster P., *Hinaus oder ins Frauenhaus. Weibliche Sexualität und gesellschaftliche Kontrolle an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit [w:] Mit den Waffen der Justiz. Zur Kriminalitätsgeschichte des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit*, hrsg. v. A. Blauert, G. Schwerhoff, Frankfurt am Main 1993, s. 17–31.
- Schuster P., *Ehre und Recht. Überlegungen zu einer Begriffs- und Sozialgeschichte zweier Grundbegriffe der mittelalterlichen Gesellschaft [w:] Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, hrsg. v. S. Backmann, H.-J. Künast, S. Ullmann, B.A. Tlusty, Berlin 1998 („Colloquia Augustana”, Bd. 8), s. 40–69.
- Schuster P., *Eine Stadt vor Gericht. Recht und Alltag im spätmittelalterlichen Konstanz*, Paderborn–München–Wien–Zürich 2000.
- Schwerhoff G., *Verordnete Schande? Spätmittelalterliche und frühneuzeitliche Ehrenstrafen zwischen Rechtsakt und sozialer Sanktion [w:] Mit den Waffen der Justiz. Zur Kriminalitätsgeschichte des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit*, hrsg. v. A. Blauert, G. Schwerhoff, Frankfurt am Main 1993, s. 158–188.

- Schwitalla J., *Deutsche Flugschriften 1460–1525. Textsortengeschichtliche Studien*, Tübingen 1983 („Reihe Germanistische Linguistik“, Bd. 45).
- Selzer S., *Trinkstuben als Orte der Kommunikation. Das Beispiel der Artushöfe im Preußenland (ca. 1350–1550)* [w:] *Geschlechtergesellschaften, Zunft-Trinkstuben und Bruderschaften in spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Städten. 40. Arbeitstagung in Pforzheim 16.–18. November 2001*, hrsg. v. G. Fouquet, M. Steinbrink, G. Zeilinger, Ostfildern 2003 („Stadt in der Geschichte. Veröffentlichungen des Südwestdeutschen Arbeitskreises für Stadtgeschichtsforschung“, Bd. 30), s. 73–98.
- Signori G., *Das 13. Jahrhundert. Eine Einführung in die Geschichte des spätmittelalterlichen Europas*, Stuttgart 2007.
- Simon E., *Fastnachtspiele inszenieren die Reformation. Luthers Kampf gegen Rom als populäre Bewegung in Fastnachtspielzeugnissen, 1521–1525* [w:] *Fastnachtspiele. Weltliches Schauspiel in literarischen und kulturellen Kontexten*, hrsg. v. K. Ridder, Tübingen 2009, s. 115–135.
- Simon-Muscheid K., *Gewalt und Ehre im spätmittelalterlichen Handwerk am Beispiel Basels*, „Zeitschrift für Historische Forschung“ 1991, Bd. 18, H. 1, s. 1–31.
- Simon-Muscheid K., *Konfliktkonstellationen im Handwerk des 14. bis 16. Jahrhunderts*, „Medium Aevum Quotidianum“ 1992, Bd. 27, s. 87–108.
- Simson P., *Der Artushof in Danzig und seine Bruderschaften, die Banken*, Danzig 1900.
- Simson P., *Geschichte der Stadt Danzig*, Bd. 1, Danzig 1913.
- Stephan W., *Die Strassennamen Danzigs*, Danzig 1911 („Quellen und Darstellungen zur Geschichte Westpreussens“, Bd. 7).
- Strassner E., *Politische Relevanz „historischer Volkslieder“. Die Auseinandersetzungen zwischen der Reichsstadt Nürnberg und den Markgrafen von Brandenburg-Ansbach und Brandenburg-Kulmbach im Spiegel von Liedern und Sprüchen* [w:] *Formen mittelalterlicher Literatur. Siegfried Beyschlag zu seinem 65. Geburtstag von Kollegen, Freunden und Schülern*, hrsg. v. O. Werner, B. Naumann, Göppingen 1970 („Göppinger Arbeiten zur Germanistik“, Nr. 25), s. 229–246.
- Tandecki J., *Rzemiosło średniowiecznego Elbląga* [w:] *Historia Elbląga*, t. 1: (do 1466 r.), red. S. Gierszewski, A. Groth, Gdańsk 1993, s. 170–184.

- Töppen M., *Volksthümliche Dichtungen, zumeist aus Handschriften des 15., 16. und 17. Jahrhunderts gesammelt. Ein Beitrag zur Geschichte der schönen Literatur der Provinz Preußen*, „Altpreußische Monatsschrift“ 1872, Bd. 9, H. 4, s. 289–314; H. 5, s. 385–430; H. 6, s. 513–549.
- Ward D.J., *Scherz- und Spottlieder [w:] Handbuch des Volksliedes*, Bd. 1: *Die Gattungen des Volksliedes*, hrsg. v. R.W. Brednich, L. Röhrich, W. Suppan, München 1973 („Motive. Freiburger folkloristische Forschungen”, Bd. 1/I), s. 691–735.
- Voßberg F.A., *Münzen und Siegel der preußischen Städte Danzig, Elbing, Thorn, so wie der Herzöge von Pommerellen im Mittelalter*, Berlin 1841.
- Wissell R., *Des alten Handwerks Recht und Gewohnheit*, Bd. 1, Ausg. 2, hrsg. v. E. Schraepler, Berlin 1971 („Einzelveröffentlichungen der Historischen Kommission zu Berlin”, Bd. 7).
- Wissell R., *Des alten Handwerks Recht und Gewohnheit*, Bd. 3, Ausg. 2, hrsg. v. E. Schraepler, Berlin 1981 („Einzelveröffentlichungen der Historischen Kommission zu Berlin”, Bd. 7).
- Wolff A., *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI w.*, „Studia Źródłoznawcze” 1957, t. 1, s. 155–184.
- Zdrenka J., *Die Gebrüder Mattern und ihr Streit mit Danzig [w:] Das Preußenland als Forschungsaufgabe. Eine europäische Region in ihren geschichtlichen Bezügen. Festschrift für Udo Arnold zum 60. Geburtstag gewidmet von den Mitgliedern der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung*, hrsg. v. B. Jähnig, G. Michels, Lüneburg 2000 („Einzelschriften der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung”, Bd. 20), s. 549–561.
- Zeilinger G., *Lebensformen im Krieg. Eine Alltags- und Erfahrungsgeschichte des süddeutschen Städtekriegs 1449/50*, Stuttgart 2007 („Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Beihefte”, Nr. 196).
- Ziesemer W., *Die Literatur des Deutschen Ordens in Preußen*, Breslau 1928.
- Zonenberg S., *Kronika Szymona Grunaua*, Bydgoszcz 2009.

Abstract

On mockery on the streets of Gdańsk and the legal protection
of the honour of women in the fifteenth century against
the background of German cities

This article presents the issue of legal protection of the honour of women in Gdańsk in the fifteenth century against the background of German cities. The study outlines the various ways in which one's honour could be injured in the urban environment of the period, focusing on the use of ephemera and mocking songs. Women were a group particularly exposed to the risk of diminishing the type of social capital in question. One of the places in Gdańsk where incidents involving injury to one's honour were quite frequent was the Artus Court and the stretch of Długi Targ in front of it. An early example of initiating legal proceedings against people committing acts of insult against women can be found in the correspondence of the Main Town of Gdańsk. Namely, a letter from the town council to the Grand Master of the Teutonic Order Ludwig von Erlichshausen from 1452 (GStA PK, XX. HA, Ordensbriefarchiv, no. 11380) provides evidence of the of legal protection of women's honour in large cities of Prussia. In the letter, the council informs the Grand Master that the local bench court (*sąd ławniczy*) heard testimonies from Gdańsk citizens, according to which a Matthes Tamme had sung an offensive song about the wife of a certain Mattis Steffen and her sister.